

ROND HET GRAVEN VAN DE COUPURE TE GENT

DOOR

J. WINNEPENNINGCKX, PR.

Een goed uitgewerkte studie over de Coupure en haar tijd zou verdienen een plaats te krijgen in de politieke en economische geschiedenis, van Gent en van Vlaanderen, uit het midden van de XVIIIe eeuw.

De volksvreemde staatsmacht slorpte de vermolmde oudere bestuursvormen op en de inheemse machten beproefden vruchteloos hun posities te behouden; — terwijl anderzijds het platteland en de kleinere steden meezeggenschap eisten en verkregen. Aanleiding daartoe gaf o.a. de onhandigheid van de lokale besturen, vooral inzake grote openbare werken.

Dit alles werd reeds vroeger in zijn geheel bestudeerd. Een belangwekkend boek, van de hand van E.P. P. LENDERS S.J., verschijnt over dit onderwerp, meest in verband met de rol door J.J.Ph. Vilain XIII in deze gespeeld: *De politieke crisis in het graafschap Vlaanderen omstreeks het midden van de XVIIIe eeuw — Bijdrage tot de studie van de Aufklärung in België (Koninklijke Vlaamse Academie)*. Van de grote werken waarbij de Staten van Vlaanderen geen goed figuur hebben gemaakt, was de Coupure een tekenend voorbeeld.

Fr. DE POTTER beschreef de Coupure en meest haar omgeving. Behalve dan een paar dagbladartikels (o.a. van Pr. CLAEYS, naderhand in zijn bundels opgenomen) en enkele vermeldingen in oude gidsen en nieuwere naslagwerken, bestaat er daarbuiten niet veel literatuur daarover.

De onderhavige bladzijden zijn een korte en zeker onvolledige schets van deze brok alleszins merkwaardige plaatselijke geschiedenis.

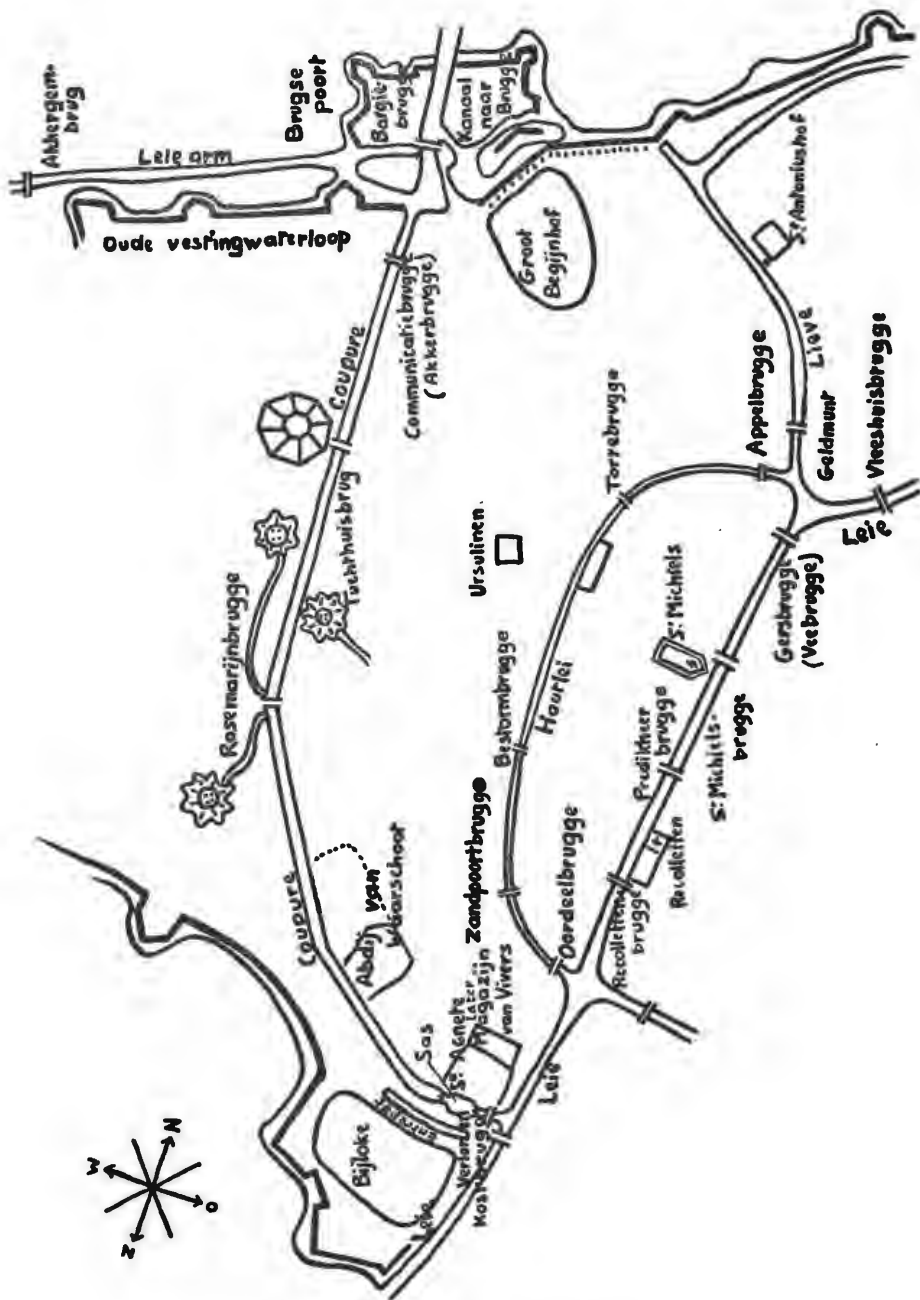
*
* *

VOORBEREIDSELEN

Het oude stadsgedeelte, dat door de Coupure als het ware middendoor wordt gesneden, lag vroegertijd geheel buiten de stadsgrenzen. Het vormt een ruwe driehoek, op het huidige stadsplan nog duidelijk te herkennen. De omlijnning ervan loopt van de oude Brugse poort langs de noordwestelijke vesten naar de Leie, volgt die rondom Ekkergerm en de Bijloke, langs de Ajuinlei en de Koornlei naar de Lieve aan 't Gravensteen, de Lievegang (St Antoniuskaai) en het Rabot, om de kring te sluiten met de noordelijke vest naar dezelfde Brugse poort.

Reeds vroeg¹ werd een gedeelte van dit gebied bij de stad gevoegd door het graven van de Houtlei als nieuwe vest. Ze begon op de oostelijke Liebocht, liep over de Hoogstraat en mondde uit in de Lieve aan de

(1) nl. vóór 1199: GYSSELING, M., *Gent's vroegste Geschiedenis in de Spiegel van zijn plaatsnamen*, Gent, 1954, p. 12.

OMGEVING VAN DE COUPURE,

naar tekeningen uit Stadsarch. Gent, D/1, F/1, plan na 1708 (Atlas GOETGHEBUER); en Rijksarch., Inventaire des Cartes..., Suppl., nrs 1041, 1234, 1699; kaart GOETHALS 1796.

oude Minnebrug tussen de Siersackstraat en de Jan Breydelstraat². Langs- heen de Houtlei lag het meest bevolkte gedeelte van de besproken kom; de zuidwestelijke helft, meestal meersgrond, was bijna niet bewoond. Ten N.W. lagen akkers, op hogere gronden³. De streek heette daar trouwens « de Akker ».

Het gebied hoorde onder twee parochies, St Michiels en St Martens- Ekkergem, en bezat in de hoger gelegen helft verscheidene oude kloos- ters waaronder de Bijloke, St Agnete, O.L.Vrouwenhove (Waarschoot), Galileën en de Lazarie, en verderop het Groot Begijnhof de naaste geburen zouden worden van het nieuw te graven kanaal.

De Coupure is eigenlijk slechts een klein gedeelte van een belangrijke waterweg, gevormd door de verbinding van bestaande waterlopen, die de vrije doorvaart van de zee tot diep in het binnenland mogelijk moest maken.

Brugge en Antwerpen waren vroeger de voornaamste havens aan de Westkust. Door burgeroorlog, naijver van Holland, later door Frankrijk gesteund, en door de hooghartige onverschilligheid van Philips IV van Spanje, was hier de handel en meteen de voorspoed stilgelegd. De vrede van Munster (1648) bevatte, behalve de noodlottige sluiting van de Schelde en de overige zeegaten, zware lasten op de schepen die onze kusthavens uitvaardden. Dit betekende de ondergang voor Antwerpen, Oostende, Brugge en de mindere havens. Een nieuwe rechtstreekse zee- verbinding moest worden gezocht⁴.

Gent had vroeger reeds een uitweg naar de zee gelegd⁵. Het eerste gegraven zeekanaal voor de handel op verre afstand was de Lieve, begon- nen in 1262 en voltooid in 1269⁶. In de stad werd daartoe een loop van de Leie gekanaliseerd⁷. Deze verbinding, niet voor zeeschepen bevaarbaar, was bestemd voor toenmalige binnenvaartuigen, die alle tolrechten onder- weg vermeden. Gedurende de XVe eeuw verzandden het Zwin en de haven van Damme, en de Lieve, die daarin uitmondde, verloor haar bete-

(2) *ibid.*, p. 61.

(3) Het bestaan van talrijke windmolens, van even voorbij de Bijloke tot Ekker- gem, wijst op hogere, zandachtige grond. De straatnamen in de « Akker » zeggen hetzelfde: *Holstraat*, diepere weg tussen hoger gelegen gronden (Holeweg, holle weg; *Holstraat* heeft niet het minste verband met « hol » of spelonk; de vertaling — onzaliger gedachtenis — « rue de la Caverne » is fantasie, alleen uit onkunde te verklaren); *Hoogstraat*, op hogere, klimmende grond gelegen.

(4) LAENEN, J., *Le Ministère de Botta-Adorno*, (*Recueil de travaux publiés par les membres des Conférences d'Histoire et de Philologie de l'Université de Louvain* 8e fasc.) Anvers, 1901, p. 166-167.

(5) NOWÉ, H., *Het streven van Gent naar de Zee* (XIIIe-XIXe eeuw), in *Han- delingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudbeidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, VI, 1952, p. 21-41.

(6) Reeds in 1251 was een eerste ontwerp opgemaakt. In 1262 werd aan de Lieve te Damme begonnen en in 1269 bestond de hele waterloop (BOES, J., *De Lieve, eerste kunstmatige verbinding tusschen Gent en de Zee*, in *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudbeidkunde te Gent*, 37^e jaar, Gent, 1929, p. 14).

(7) GYSSELING, M., *op. cit.*, p. 9

kenis⁸. In 1549 kwam een nieuw kanaal, de Sassevaart, die in verbinding stond met de Leie door de Schipgracht (Meerhem, Tichelrei, Sluizeken)⁹, en uitmondde in de Braakman («Dullaert» in de Westerschelde). Het verzandde sinds de Geuzentijd¹⁰.

Enkele tientallen jaren later ontstond een nieuwe waterweg met het kanaal van Gent naar Brugge. Dit werd begonnen in 1613 en werd spoedig gevolgd, in 1622, door de vaart van Brugge naar Passendale, en in 1664-66 door deze van Passendale naar de Oostendse haven van Slyckens. Kort nadien werden al die kanalen verbreed en verdiept (1669)¹¹. Men had hiermee het plan zeeschepen van Oostende tot Leuven te laten komen¹².

Zoiets was echter nog niet mogelijk. Te Brugge en te Gent kwam de vaart immers enkel tot vóór de stadsvesten, zonder verbinding met de binnenwaters¹³. Kleinere riviertjes die met de kanalen ineenvloeiden, zorgden voor de watervoorraad.

Deze toestand was grotendeels het gevolg van het voortbestaan van verouderde voorrechten. Er was vooreerst de «stapel». Dit was het recht waarbij vreemde waren, door een of ander vervoermiddel aangebracht, in de stad moesten gelost worden en op de markt geheel of gedeeltelijk verkocht. Brugge bezat dit recht voor alle waren, Antwerpen voor vis, zout, koren en haver voor Brabant bestemd, Atrecht voor wijn te land aangevoerd¹⁴. Gent had de *graanstapel*, waarbij elk schip dat langs een van de Gentse wateren binnen of door de stad wilde varen, een bepaald gedeelte van zijn vracht in het Stapelhuis aan de Graslei moest afladen. Na enige dagen moest het dààr of op de markt worden verkocht voor rekening van de eigenaar¹⁵. Door dit recht was de stad een belangrijk centrum geworden van de graanhandel en kon zij haar talrijke bewoners

(8) BOES, J., *art. cit.*, p. 31, 56, 46-60; GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Inventaire des Archives de la ville de Bruges, I, Introduction*, Bruges, 1878, p. 464-468.

(9) NOWÉ, H., *art. cit.*, p. 26, nota 20.

(10) DUMONT, M.E., *Gent, een stedenaardrijkskundige Studie, Rijksuniversiteit te Gent, Uitgaven van de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren*, 107e afl., I., Brugge, 1951, p. 31.

(11) URBAIN, Y., *La formation du Réseau des voies navigables en Belgique*, in *Bulletin de l'Institut de Recherches économiques, Université de Louvain*, X, 1939, Louvain, p. 278-281.

(12) DUMONT, M.E., *op. cit.*, p. 33: van Leuven naar Mechelen (kanaal), naar het Sennegat, de Rupel, de Schelde langs Dendermonde tot Gent. De vaart tot Leuven werd in 1749-53, ongeveer gelijktijdig met de nieuwe kanalen te Brugge en te Gent gegraven: VAN WERVEKE, H., in *Geschiedenis van Vlaanderen*, V., Brussel, 1940, p. 268.

(13) Bij D'UDEGEM D'ACQZ, J., *La Barge de Gand à Bruges*, Gand, s.d., p. 63, is deze eindkom te Gent duidelijk te zien op een oude afbeelding van de Brugge poort. Merkwaardig is dit werk over de beroemde Bargiën die een regelmatige verbinding waren tussen de beide steden.

(14) DE POTTER, Fr., *Gent van den oudsten tijd tot heden*, II, Gent, s.d., p. 481 vlg.; CLAEYS, Pr., *Les monuments de la ville de Gand*, Gand, 1905, p. 91; GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges*, IV Bruges, 1906, p. 571 vlg.

(15) GAILLARD, V., *L'Etape des grains à Gand*, in *Messenger des sciences historiques*, jg. 1849, Gand, 1849, p. 232-258.

voordelig het nodige verbruikskoren bezorgen¹⁶. Het stapelrecht verviel later geleidelijk in onbruik en in 1734 werd het ambt van « stapelheer » als onnuttig afgeschaft¹⁷.

Het ontladen en vervoeren van de stapelgoederen, per schip of anderszins, was een tweede voorrecht, *lastbreken* geheten, en was voorbehouden aan bepaalde groepen. Dit was natuurlijk ook het geval met de ladingen die van de Graslei per wagen naar de Brugse vaart moesten worden gevoerd. Vanaf 1677 waren alzo de « Bargielossers », altijd dertien in getal, aangesteld om alles te laden en te ontladen wat de bargieschepen, die van Gent op Brugge vaarden, vervoerden¹⁸.

Niettegenstaande dit alles zou een vrije doorvaart tot stand komen. In 1738 herbegon Gent zijn pogingen om de zeescheepvaart tot in de stad te krijgen. Dat moest Brugge ontstemmen omdat daàr de oude privileges door het Gentse voorstel zouden te lijden hebben. Op 5 juli richtte het Gentse magistrat een verzoek aan de landvoogdes Maria Elisabeth van Oostenrijk « dat te Brugge een verbindingsvaart (Coupure) zou worden gegraven tussen de Gentse vaart en de Kom. Dit ware de enige mogelijkheid zeeschepen tot in Gent te brengen en de handel te redden. Het was nu het geschikte ogenblik, omdat de Staten het kanaal tussen beide steden willen laten verdiepen. Brugge zou er niet door worden benadeeld; er kon een kaai worden gebouwd voor de schepen die in deze stad moesten gelost worden, de voorbijvarende handelaars zouden er verteer maken. Moest die stad er toch iets bij verliezen, zo kon dat niet opwegen tegen de voordelen voor heel Vlaanderen »¹⁹. Te Gent was de nijverheid beter vooruitgegaan dan te Brugge en bij de uitvoering van het gevraagde kanaal zou het grootste voordeel voor Gent geweest zijn. Daar lagen reeds de bestellingen gereed voor 20 nieuwe doggers, buizen en galjoten²⁰. In hun redenering, waarvan ze de zwakke punten zelf voelden, trachtten de Gentenaars hun eigen voordeel te verbergen achter het algemeen belang. Daartegenover was het niet wonder dat Brugge zou protesteren.

De Brugse houding had echter diepere gronden. Reeds eeuwen lang bestond, op het zachtst uitgedrukt, naijver tussen beide steden. Hoe die was ontstaan zullen wij niet uitmaken. Het zal wel omwille van voordeel en meesterschap zijn geweest.

Een der meest bekende voorvallen uit die weinig aantrekkelijke geschiedenis dateert uit de XIVe eeuw en heeft juist betrekking op de scheepvaartwegen. In mei 1379 eiste graaf Lodewijk van Male een nieuwe belasting op de handel. Gent weigerde. Hij vroeg ze aan Brugge, met de belofte al hun verzoeken in te willigen. De Bruggelingen stonden de gevraagde sommen toe, maar vroegen en verkregen de toelating een kanaal

(16) VAN WERVEKE, H., *Gand, esquisse d'Histoire sociale*, coll. *Notre Passé*, Bruxelles, 1946, p. 103.

(17) *Vierden Placcaet-Baeck van Vlaenderen*, I, Gent, 1740, p. 304, nr. LXXXVI.

(18) CLAEYS, Fr., *Les Associations d'Ouvriers débardeurs ou portefaix, « aerbeiders » à Gand au XVIIIe siècle*, Gand, 1906, p. 21-25, 17.

(19) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Cartulaire*.. p. 131.

(20) *ibid.*, p. 134.

te graven om de Brugse Rei met de Leie te verbinden. Zij zouden daarmee de Leiescheepvaart naar Brugge leiden en de *stapel* voor graan van Artois, waarvan Gent het alleenrecht bezat, naar Brugge verleggen. Onmiddellijk begon de uitvoering, waaraan honderde aardewerkers werden ingezet. Toen dit te Gent werd gemeld, geraakte de stad in beroering. Als nieuwe « Witte Kaproenen » door Yoens opgehitst, trokken talrijke Gentenaars de stad uit. Tussen Aalter en Knesselare overvielen zij de kanaalgravers en joegen ze uiteen. Die dierf weerstaan werd gedood ²¹.

Een latere twist met wisselvallige kansen, die in 1434 door het Parlement van Parijs in het voordeel van Brugge werd beslecht, ging over een jurisdictie, die de Gentenaars over Brugse burgers beweerden te bezitten ²². Zo was er de ene moeilijkheid na de andere.

En nu, in het reeds genoemde verzoekschrift uit 1738, voelden de Bruggelingen een weergalozе minachting, die de Gentenaars zou doen beweren dat geen enkele Brugse koopman bekwaam genoeg was om handel te drijven ²³. Het Brugse verzet tegen dit verzoek was dan ook ongemeen heftig. Op tien dagen tijds was een antwoord gereedgekomen op 63 bladen, in 344 paragrafen: « inbeeldingen waren het, ijdele beloften waarmee niets zou bereikt worden; het verdiepen van de vaart en het graven van een coupure zijn belachelijk en nadelig, zelfs voor Gent; kusthavens zijn voldoende en onze binnenscheepvaart, het vervoer en de lossers-ambachten leven van de handel. Die werken zijn zelfs onmogelijk uit te voeren: de zandgrond kan geen dijken ophouden, er zal geen water genoeg zijn om de dijken te beletten in te vallen... en de kosten kunnen nauwelijks worden gedragen door alle provincies te samen. Geeft men nu toe, dan zal Brabant ook kanalen vragen, heel Vlaanderen zal geruineerd worden ²⁴.

Tussen de overdrijvingen en onwaarheden in, was er wel een deel gelijk in dit verweer. Toch, als enig antwoord op zulke hoogdravende literatuur, deed de gouvernante door beide steden een bewijsvoering opstellen en liet elk door de tegenpartij lezen ²⁵. Gent vroeg dan aan Brugge de toelating experten te zenden voor grondonderzoek. Brugge replikeerde met al de vroegere argumenten en vreesde « dat de bevolking zou « verslagen » zijn van de opmetingen te zien gebeuren » ²⁶. Toch moesten ze het bezoek toelaten ²⁷. D'Harrach, als wijze staatsman, vatte heel de zaak nuchter samen: « Hetgene werkelijk schade veroorzaakt is die onbeslistheid over de vrije vaart op de binnenwateren, over de uit

(21) *ibid.*, p. 463 vlg.; KERVYN DE LETTENHOVE, M., *Histoire de Flandre*, II, Bruges, 1874, p. 235-237; DAVID, J.B., *Vaderlandsche Historie*, IV, Leuven, 1888, p. 375 vlg.

(22) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Inventaire...*, V., p. 31-42.

(23) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Cartulaire...*, p. 142.

(24) *ibid.*, 5 juli, 15 juli, 13 dec., p. 131-139.

(25) *ibid.*, 15 juni 1739.

(26) 29 juni.

(27) *ibid.*, *decreet* van 4 juli; Stadsarchief Gent, Fonds *Zuidleie*, 531-8: over de inspectie van Jeanti te Brugge, brief 29 juni 1739.

te voeren werken, over de tollën en de steenwegen ». In april 1740 werd Jeanti, van Duinkerke, die later zijn rol zou spelen in het geschil over de sluis van Slyckens, door de Staten naar Brugge afgevaardigd om er een plaats te zoeken voor een verbinding tussen de Gentse en de Oostendse vaart²⁸. Het zou echter nog tien jaar duren vooraleer keizerin Maria-Theresia de knoop zou doorhakken. Maar dan was het plan zoveel te groter.

Markies de Botta-Adorno, die in 1749 Kaunitz als minister te Brussel kwam opvolgen²⁹, wilde de handel in dit land doen herleven. Handelskamers werden in de voornaamste steden gesticht of heropgericht, vrije wegen te land en te water moesten er komen. Op 7 januari 1751 verscheen een octrooi waarbij aan de inwoners — niet aan de buitenlanders — vrijdom van doorvaart en van lossen, en vrije keuze van schipper werd geschonken, tegenover gelijk welk voorrecht of recht van « lastbreking » of van voorgeschreven « beurt » voor de schippers³⁰. De eigenaars van de oude voorrechten zouden worden vergoed³¹. Deze beslissing nam veel belemmeringen weg en het vroegere plan kon worden uitgebreid: ook te Gent zou een verbinding komen, een « coupure » tussen de Brugse vaart en de Schelde, namelijk aan de Leie nabij St Agnete, dichtbij de Ketelvest. In feite was dit reeds een tweede plan. Eerst was voorgesteld bijna rechtlijnig te graven vanaf de Brugse poort tot vóór de Ketelpoort. Voor de scheepvaart zou dit twee scherpe bochten hebben vermeden. Het voorstel werd niet aanvaard, omdat het geweldige kosten van aankoop en onteigening zou hebben veroorzaakt. Een tweede plan kreeg de goedkeuring en werd aangenomen³². Nu zouden de schepen van uit de Ketelvest, die een Scheldekanaal is, langs de Leie en de Coupure in de vaart geraken³³.

Welke stormen geheel die onderneming heeft ontketend zou niemand vermoeden die thans de rustige oevers van deze waterwegen volgt.

(28) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Cartulaire...*, p. 140-142.

(29) JUSTE, Th., *Botta-Adorno*, art. in *Biographie Nationale*, II, Bruxelles, 1868, col. 765-769.

(30) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *op. cit.*, p. 184-188.

(31) LAENEN, J., *op. cit.*, p. 164-165, 170-171; *Vyfden Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, II, Gent, 1763, p. 746-753.

(32) Rijksarchief Gent, Fonds *Staten van Vlaanderen, Resoluties* in vlg. nota aangewezen, 14 aug. en 16 sept. 1750.

(33) Het Rijksarchief te Gent, Fonds *Staten van Vlaanderen*, bezit een omvangrijke documentatie over de waterwerken van 1751-1753, bv., nrs 7462-64, 5153-54, 5157 enz. Dit laatste, en 1669, 1693 e.a. bevat belangwekkende gegevens over de onteigeningen, door de werken noodzakelijk gemaakt. De eerstgenoemde bundels corresponderen met een inventaris, elk stuk draagt een volgnummer. Wij citeren de resoluties gewoonlijk alleen met nummer en datum. In het Stadsarchief te Gent: het rijke *Atlas GOETGHEBUER*, voor de bundels *Coupure, Akkergem, Bijloke* e.a., met aquarellen, gravuren, tekeningen en plannen, vaak met interessante onderschriften van GOETGHEBUER zelf. De verwijzingen in onze nota's naar LENDERS, P., zijn uit het nog niet verschenen werk van deze auteur, zoals in de inleiding werd gezegd. Verdere documentatie in de werken, door ons geciteerd.

REEDS MOEILIJKHEDEN

In de Staten van Vlaanderen — het bestuur van onze provincies — zetelden twee soorten gedeputeerden: deze van de vier Principalen, nl. de afgevaardigden van Gent, Brugge, het Vrije en de Clergie enerzijds, en deze van de Subalternen, nl. de veertien afgevaardigden van de « smalle » (kleinere) steden en het platteland anderzijds. De eersten hadden beslissend, de anderen enkel raadgevend stemrecht. De principalen (chefs-collèges) ook *leden*³⁴ genoemd, hadden elk twee gedeputeerden. Bij de beraadslagingen stemden Gent en Brugge voor alle openbare werken, die voor henzelf nuttig waren... Vanzelfsprekend waren de anderen het niet altijd daarmee ééns, doch ze konden de stemming niet beïnvloeden. Voor de beslissingen aangaande de waterwegen werden ze niet eens geraadpleegd, wat een grondwettelijke fout was die hun tegenstand prikkelde.

Een andere oorzaak van mistevredenheid lag in het slecht financieel beheer van de werken, die administratief en geldelijk geleid werden door Pycke (waarover later meer) en O'Donnogue. Een paar staaltjes.

Te Brugge werden reeds huizen afgebroken vooraleer overeenstemming was bereikt over de plaats waar de Coupure aldaar moest komen. Het plan werd gewijzigd en het stadsbestuur verzocht om wederopbouw op kosten van de Staten. Er werd geantwoord dat de benadeelden reeds vergoed waren onder vorm van onteigening, maar dat de Staten de heropbouw niet zouden betalen³⁵. In dezelfde stad werden bruggen vroeger afgebroken dan nodig was en door opstapeling van puin en afbraak waren drukke verkeerswegen opgestopt geraakt. Het volk was zo misnoegd dat Brugge formeel weigerde de Carmersbrug, veel gebruikt, te laten weg-nemen vooraleer een noodbrug ernaast zou liggen³⁶. De Brugse vaart moest worden drooggetrokken, doch men vreesde dat de binnenwaters van de stad niet voldoende zouden kunnen ververst worden. De voorge-

(34) Gewoonlijk worden als « *Hooft-collegies* » alleen de drie steden Gent, Brugge en het Vrije genoemd. Sinds in 1678 Ieper aan Frankrijk was afgestaan geworden, en latertijd geen vertegenwoordiging in de Staten had teruggekregen, waren er slechts drie Hooftcolleges of Leden. Die benaming, aan de grote Leden voorbehouden, werd toch ook wel eens gebruikt om de subalterne steden aan te duiden, althans in de betrekkingen die zij onder elkaar voerden. Zo heet Geraadsbergen « *Hooftcollegie* » in een stuk uit bundel 65, Rijksarchief Gent, Fonds *Stad Geraadsbergen*.

In de *algemene* statenvergadering hadden de principalen elk een *groep* vertegenwoordigers. Voor Gent was het de *Collatie*: de schepenen van de vorige Wet, met 42 notabelen, evenredig verkozen uit de 7 parochies; voor Brugge: de oude burgemeesters, de oude schepenen en raadsleden, de 32 dekens der ambachten, met 6 hoofdmannen (poortkapiteins); voor 't Vrije: edelen en notabelen, vassaalheerlijkheden, hoofdmannen van de heerlijkheden van de Keure; voor de Geestelijkheid: de 2 bisschoppen (Gent en Brugge), 11 abten en 11 kapittelproosten, cfr. GALLET-MIRY, A., *Les Etats de Flandre sous les périodes Espagnole et Autrichienne*, Gand, 1892, p. 36-37, 42, 30.

(35) *Staten van Vlaanderen*, geciteerde bundels, nrs 134¹ en 134², 136 van 9 en 10 mei 1751.

(36) *ibid.*, (bundel 5153) nr 199 van 17 juli 1751.

stelde middelen — « Oostcamps vaardeken, St Michielsvaardeken, de vijvers op Buscampvelt » — schijnen geen uitslag te hebben gegeven. « Bij dagelijkse ervaring blijkt het groot verschil tussen wetenschap en ondervinding, tussen ingenieurs en plaatselijke experten »³⁷.

Tegenslagen allerhande maakten de stemming niet beter. Harde vorst en overvloedige sneeuw legden tijdens de winter de scheepvaart stil en deden het droogtrekken uitstellen: het nodige materiaal kon niet worden verzonden; wanneer de dooi dan begon kwam er nieuw tijdverlies³⁸. Reeds was er in de herfst overstroming geweest ten gevolge van zware hagelslag, ten slotte stortte de grote sluis van Slyckens in...

Van buitenuit werd de tegenwerking aangemoedigd door de afgunst van Antwerpen, en vooral ook door de Staten-Generaal. Opgehitst door « geruchten » in Hollandse bladen gingen deze zover — en hun gebaar getuigde evenzeer van opgewondenheid als van onmacht — in mei 1752 onder de werklieden een bevelschrift te laten verspreiden waarbij zij het werk moesten stilleggen. Zoniet werden ze bestraft met een geldboete van 1000 gulden, stokslagen, verbanning en verbeurdverklaring³⁹. Vanzelfsprekend bleef de maatregel zonder uitwerking.

EEN GROOT WERK

Het gehele van de werken die nodig waren om de voorziene verbinding te verwezenlijken, was meer dan belangrijk genoeg om ernstig te worden besproken.

Behalve het graven der Coupure's te Brugge en te Gent, was er nog het reinigen en verdiepen van de Brugse (of Gentse) vaart, van de Leië te Gent vanaf St Agnete tot achter het Kasteel op de Nederschelde, van de Reien te Brugge vanaf de Meulenberg tot aan het Klein Sas; het maken van vier nieuwe sassen, twee in elke van de beide steden, en van 24 nieuwe draaibruggen waar nu vaste bruggen lagen⁴⁰.

De aanbesteding gebeurde op 8 en 9 februari 1751 op het Gentse stadhuis in de zg. « Lede-Kamer ». Nog daags ervóór beproefden de gedeputeerden van Brugge, op last van hun stadsmagistraat, een laatste poging om alles te remmen: « het was voorbarig nieuwe doorsteken te graven te Gent en te Brugge, vóór dat men had kunnen ondervinden of de voorgenenomene uitdieping van de vaart wel uitvoerbaar was »⁴¹. Hun redenen werden niet aanhoord maar de doorsnij te Brugge werd bij de aanbesteding in beraad gehouden, omdat er nog altijd geen bepaalde weg voor het kanaal was aangewezen.

Die kwestie was zelfs maanden oud. In 1750 wilde Gent zijn eigen zienswijze daarover in de Staten doen aanvaarden. De Bruggelingen

(37) nr 153 van 23 mei 1751; 10 mei 1751.

(38) nr 97 van 23 februari; nr 93² van 3 maart 1751.

(39) LAENEN, J., *op. cit.*, p. 172.

(40) *Staten...* nr 89 van 16 februari 1751.

(41) nr 86 van 7 februari 1751.

merkten op dat zo iets hén rechtstreeks aanbelangde, en dat zij van hun kant de Gentenaars volkomen vrijlieten, de Gentse Coupure te leggen waar het hun beliefd⁴². In feite zal Gent wél belang hebben gehad bij een bepaalde richting, maar iets dergelijks wordt niet altijd aan officiële papieren toevertrouwd...

Te Gent was de onderneming in acht gedeelten gesplitst. De vijf laatste betroffen de Leie. De nieuwe Coupure bevatte de drie eerste:

1. vanaf de kaai van de Bargie, doorheen de Leiearm en de Wal van de vesting, langs de brug aan de Brugse poort tot ongeveer 100 roeden in de hovingen van Ekkergem, met de doorsnijding (« Coupure ») van de stadvesten naast genoemde poort;
2. vandaar tot 200 roeden verder;
3. het laatste gedeelte tot aan het klooster van St Agnete, met kom en sluis⁴³.

De aannemers moesten een voldoende borg kunnen stellen. Voor het aanwerven van hun arbeiders waren zij volkomen vrijgesteld van elke verplichting tegenover gelijk welke voorrechten van nering, ambachten of particulieren⁴⁴.

De aannemer Oosterlinck aanvaardde het eerste gedeelte van de Coupure, Maximiliaan van Damme de twee andere⁴⁵. Deze toewijzing gebeurde op 9 februari.

DE LIGGING

Enkele tijd na de toewijzing werden de alignementen van de zuidelijke loop van de Coupure naar het N.W. verschoven (« naar de vesten toe »), dus « uit de lager naar de hoger gelegen gronden ». De boog wordt wijder. Dit bracht langer werk en grotere onkosten mede. De aannemer van Damme moest daarvoor de voet van een oude molenberg afgraven en een andere geheel slechten⁴⁶. Door deze wijziging paalde de Coupure nu aan een grond van het klooster van Galileën en aan de muur van de abdij van Waarschoot. Beide kloosters staan op een oud plan met een uitstekende hoek in de breedte van de tragel getekend. Wellicht zou de aflijning van het kanaal, zonder de genoemde verandering, doorheen hun gebouwen en hovingen zijn gegaan. Omwille van de onteigeningskosten, kan dit een van de redenen van de verschuiving zijn geweest⁴⁷.

(42) nr 11³ en 12 van 16 september 1750.

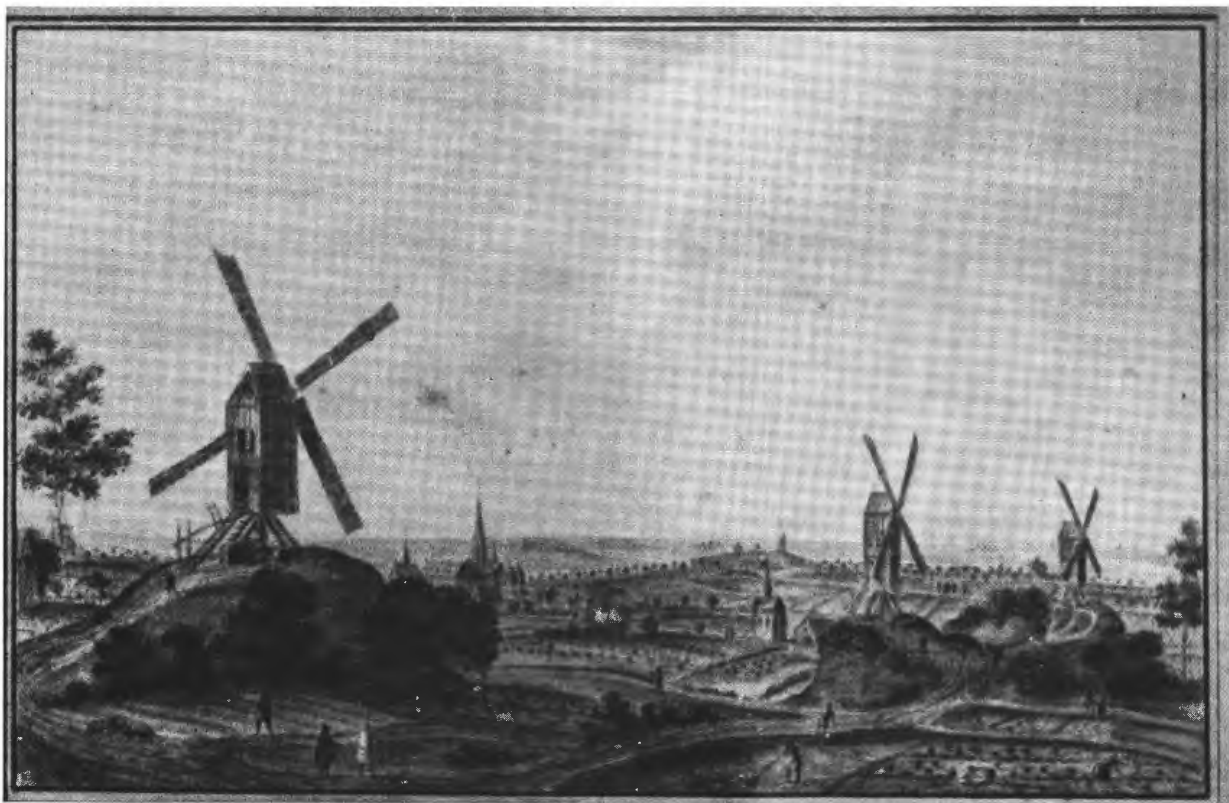
(43) nr 438 van 10 februari 1751 en nr 452 van 24 mei 1751.

(44) *Aanbesteding* in bundel 7463.

(45) Frans Saelens, aannemer van een der overige aanbestedingen, kon de eerste borg niet verzekeren om « zijn openbaar gekende insolventie ». Zijn deel werd overgenomen door Pieter Lucas Lijbaert (nr 166 van 7 juni 1751).

(46) nr 466 van 28 november 1751.

(47) Rijksarchief Gent, *Inventaire des Cartes et Plans*, Supplément, op. 1041.

DE MOLENS, WAARTUSSEN DE COUPURE ZAL KOMEN,
aquarel, kopie van schilderij van J. B. de Noter-Waya, nu in het Bijloke-Mu-
seum. (Atl. G., bundel « Nieuwe Wandeling »).

De grootste onteigening trof de Bijloke. Heel de Coupure nabij de Leie kwam op haar grond, die oudtijds tot aan het St Agneteklooster (waar nu de Hogere Nijverheidsschool staat) reikte⁴⁸. De abdij moest 7150¼ roeden afstaan voor waterloop en tragels⁴⁹, en in haar bleekweide werd de put gegraven voor de waterkom en de sluis aan de verbinding Leie-Coupure, de « Kom van St Agnete » genaamd⁵⁰.

Anderen moesten minder worden vergoed. Het klooster van Galileën verloor twee partijen land, 668¼ r.⁵¹. Van St Agnete werd één stuk van 60 r. ingenomen achter het klooster, bij de voetweg naar Ekkergem. De Lazarie (« Rijke Gasthuis »), de abdij van Waarschoot, de twee Begijnhoven ter Hooie en St Elisabeth, het Knechtjeshuis, en verscheidene particulieren stonden eveneens gronden af⁵².

Het is niet moeilijk aan te wijzen welke, in de werken door van Damme uitgevoerd, de onteigende molenbergen waren: één van de twee gronden, door Galileën afgestaan, was een molenberg⁵³; en Francies Hooghstoel, suppoost van de nering der mulders, verloor een deel van de oprijweg naar zijn molen, vroeger eigendom van Lieven de Cuypere⁵⁴.

Bij de onteigening worden ook nog andere molenaars genoemd. Deze vermeldingen zijn belangwekkend voor hun geschiedenis. Ze moesten echter alleen grond afstaan, geen bestaande molens.

De eerste is Sieur Jan Michiels, ook suppoost van de muldersnering. Hij verloor 100 r. zaailand « zonder de molenberg ». Zijn koorn-windmolen⁵⁵ en al de grond was zijn eigendom. Die molen, vroeger in bezit van Pieter Bombeke, heette de « Coolmeulen » en stond noordwaarts van de kerkweg naar Ekkergem, « dóór het Meulegat », dat ongeveer op de hoogte van het huidige Casinoplein lag.

Sieur Gillis Drieghe werd vergoed voor een grond die zuidwaarts paalde aan een molenberg, « de Coeye » geheten. Ten N. daarvan liep de Meuledreve, leidend naar Ekkergem.

Sieur Francies de Smet verloor een door hem geërfde grond waarop eertijds het huis « de Witte Mauwe » had gestaan⁵⁶. Nadien was daar

(48) WALTERS, J., *Geschiedenis der Zusters der Bijloke te Gent*, II, Gent, 1930, p. 8-10; *kaartje* op p. 9.

(49) Rijksarchief Gent, *Coupureplan* op nrs 42, 44, 47, 48 tot 50, 53-54.

(50) *Staten...* nr 452 van 24 mei 1751.

(51) *Plan*, nrs 28 en 43.

(52) In al die gestichten gebeurt het aanvaarden der vergoeding in een kapitulair vergadering op 14 juni 1751, overal dezelfde dag.

(53) *Plan*, nr 28, grootte van het stuk 208¼ r.

(54) *Plan*, nr 41, grootte 20 r.

(55) Behalve de koommolens bestonden er ook andere: zaagmolens, pelmolens, verfmolens, papiermolens, oliemolens... Daarover bv. VISSER, H.A., *Zwaaiende Wieken*, Amsterdam, 1946.

Een oliemolen werd in 1782 verkocht, staande aan de Coupure, naast de plaats waar in 1855 het klooster van de Visitatie zou komen. *Gazette van Gent, bijvoegsel* van 25 maart 1782.

(56) *Plan*, nr 46. Dit huis kon zeer oud zijn. De naam herinnert aan een gebeurtenis uit 1382. Kort na de aanstelling van Filips van Artevelde als Ruwaert, beval hij, naast andere schikkingen die moord en vete moesten beteugelen, dat elke inwoner van Gent een witte mouw zou dragen met opschrift « God helpt mij »

een molenberg gekomen met een koorn-windmolen, de « Geest- of Bijloke-molen »⁵⁷. Nog vinden wij Joachim de Coster, een schipmaker aan de Bijloke, die voor zijn onteigende grond vergoeding kreeg, en Joannes Aerts die 2½ r. land in ruil ontving voor de schade aan zijn erf⁵⁸.

Langsheen de eigendommen van al deze naaste bureu hebben wij ongeveer de ligging te bepalen van het te graven kanaal, in « de Akker », tussen de windmolens dóór.

DE UITVOERING BEGINT

Op de tweede dag van de aanbesteding werd, zoals gezegd, het werk van de Coupure door de aannemers aanvaard⁵⁹ en twee maand daarna, in de Goede Week (4 tot 11 april), begon de uitvoering⁶⁰, ofschoon ooit werd beweerd dat er integendeel slechts enkele dagen zouden verlopen zijn vóór de aanvang der werken⁶¹. Van bij het begin was duidelijk te zien dat het uitstel lang kon duren: op 23 februari vroegen enige aannemers dat met de drooglegging van de Brugse vaart zou worden gewacht tot 16 april. Enerzijds was het overbrengen van materiaal door het vriesweer vertraagd en anderzijds, zegden zij, moest de overvloedige sneeuw bij het smelten zoveel water geven dat dit vóór 20 maart niet kon weggevoerd zijn, datum waarop het droogtrekken was voorzien⁶². Hun vraag werd ingewilligd hoewel de andere aannemers, die moesten baggeren en uitdiepen, met recht zouden klagen dat zij door dit gedwongen tijdsverlies grote schade zouden lijden. Want het werk kon dan vóór de oogsttijd niet beëindigd zijn, zoals aanvankelijk was geschikt⁶³; en de werklieden zouden het werk laten staan om bij de oogst te helpen.

Op 4 maart klonk het bemoedigend « dat al de moeilijkheden op de weg van de Coupure binnen Brugge geweerd en gelicht zijn »⁶⁴. Er kwam leven in de zaak. Enigen vroegen reeds de toelating om de kalkovens te Doornik rond deze tijd (einde februari-begin maart) aan te steken, wat anders niet vóór 1 april mocht gebeuren. Met weinig bijval overigens, want te Gent en te Brugge was er genoeg kalk en asse voorhanden, zodat het voorziene werk eerder een uitvlucht was⁶⁵.

Intussen was de samenwerking nog ver te zoeken. Karel van Lorreinen moest op 23 maart aan de gouverneurs van Gent en Brugge verbieden

(Dieu Ayde, wapenspreuk van Artevelde). KERVYN DE LETTENHOVE, M., *Histoire de Flandre*, II, Bruges, 1874, p. 258; « *De Vlaemsche Leeuw* », jg. I, 1865.

(57) *Staten...*, bundel 1669 (« *Onteigeningen* »).

(58) *ibid.*, *Resoluties*, nr 418, november 1753; nr 431 van 16 aug. 1754.

(59) nr 438 van 10 en 11 februari 1751.

(60) nr 122 van 4 en 13 april 1751.

(61) « ... dix jours après, les ouvrages étaient sur les chantiers »: LAENEN, J., *op. cit.*, p. 171.

(62) *Staten...*, nr 97 van 23 februari 1751.

(63) *ibid.*, antwoord van 26 februari.

(64) nr 93¹ van 4 maart 1751.

(65) nr 92 van februari-maart 1751.

enig verzet te stellen tegen het graven van de coupures door de vesten en wallen van beide steden⁶⁶. Ook de onbeslistheid bleek niet uit de lucht te krijgen, ontwerp en uitvoering was voor het centraal bestuur niet hetzelfde. De vestgracht te Brugge moest gezuiverd en uitgediept worden tot aan de Gentse vaart. Maar de aannemer wist niet waar het uitgebaggerde slijk naartoe moest. Het scheen dat daarvoor de gronden langsheen de vestingmuren zouden gebruikt worden, die als hovingen voor goede prijs waren verpacht. Vergoeding betalen aan de huurders zou nogmaals grote uitgaven en vermindering van inkomsten veroorzaken⁶⁷. Begin mei was nog niet beslist waar al de nieuwe sluizen zouden komen. Gent zou, voor de duur van de werken, langs de Leie en de Lieve van water worden voorzien. Daarom ging men eerst de Lieve verdiepen tot aan het Rabot⁶⁸, de Leie moest worden omgeleid, daarna konden de bruggen afgebroken worden⁶⁹. Maar spoedig was men verplicht de dijk in de Leie aan St Agnete door te steken, om de toevloed van water weg te werken⁷⁰. Waarschijnlijk als geruststelling werd dan ontkend dat de uitdieping van de Brugse vaart gedurende deze eerste zomer niet zou afgeraken⁷¹.

Rond dezelfde tijd ging men druk aan het werk om het nodige timmerhout ter plaats te krijgen. Grote hoeveelheden waren aangekocht geworden in verschillende gemeenten van Oost- en West-Vlaanderen en in het land van Aalst (toen aartsbisdom Mechelen). De bisschoppen gaven de toelating op alle verplichte rustdagen, Sinksen uitgezonderd (Pasen was voorbij), bomen te vellen en te vervoeren. De reden van deze haast was juist de kwestie van het vervoer. Dat zou immers te water gebeuren en het hout moest ter bestemming zijn vooraleer het water van de vaart werd afgelaten. De langdurige regen had dit werk bemoeilijkt en vertraagd⁷².

Geheel het werk stond onder hoofdingenieur Kolonel Spalart. Zulke waterwerken werden immers altijd door de legeroverheid geleid, omdat zij alleen over ingenieurs beschikte die voldoende op de hoogte waren en ondervinding hadden opgedaan. Spalart bv. was niet aan zijn proefstuk, hoewel zijn vroegere prestaties niet altijd successen waren geweest⁷³. Ook voor de uitvoering kwamen troepen helpen⁷⁴. De Staten vroegen

(66) nr 115¹ en 115² van 23 maart 1751.

(67) nr 93³ van 4 maart 1751.

(68) nr 136 van 9-10 mei 1751.

(69) nr 195 van 15 juli 1751.

(70) nr 209 van 8 augustus 1751.

(71) nr 218 van 16 augustus 1751.

(72) nr 131 van 30 april (de aanvraag) en 3 mei (de toestemming). Daarin wordt verwezen naar een dergelijke toelating « zoals in 1738 werd gegeven ». Dit was het jaar waarin ook aan het verdiepen van de vaart was gewerkt.

(73) LENDERS, P., *in druk*.

(74) nr 137 van 11 mei 1751. Toen Brugge nog méér soldaten vroeg, stond in het antwoord: « pour pouvoir aider à la construction des ouvrages... pour les coupures ». Behalve de soldaten, werkten nog veel anderen. Bij de overige leden van het bestuurspersoneel komen nog voor, in bescheiden uit 1752 en 1753: luite-

aan de gouverneur Karel van Lorreinen, tegen 15 of 20 april het garnizoen te Gent en te Brugge te versterken « om de openbare rust te bewaren, om de aannemers te helpen en de werken te doen gelukken ». Bij de drie escadrons linietroepen en de twee bataljons geniesoldaten van het regiment van AreMBERG, die er reeds waren, zouden te Gent de twee bataljons van datzelfde regiment worden gevoegd die te Brugge in garnizoen lagen. Te Brugge bleef nog één escadron linie over. Het zou aangevuld worden met twee bataljons, met twee compagnies grenadiers van Los Rios, één Duits bataljon en twee escadrons linie. Deze troepen moesten worden gehaald te Oostende, Bergen, Oudenaarde en elders ⁷⁵,

Voortdurend hadden de aannemers last van bedelaars en lieden uit de streek, die eisten te werk te worden gesteld, echter aan overdreven hoog loon. Patrouille-soldaten werden gevraagd om te Gent de werken en het materiaal op de openbare wegen te bewaken. Ook te Brugge waren bewakers nodig, daar twisten en moeilijkheden oprezen tussen werklieden, soldaten en aannemers ⁷⁶.

Buiten de steden ging het niet beter. Men vroeg een « garde-ambulante », samengesteld uit dragonders, om in twee groepen de vaart te bewaken, één groep verbleef te Blommendale (Beernem), de andere te Bellem ⁷⁷. Niettemin kwam het, een klein jaar later, tot een duchtige vechtpartij onder Vlamingen en Fransen, ergens tussen Hansbeke en Bellem. Enige mannen werden zelfs gevaarlijk gewond. Kolonel Spalart werd ter plaats geroepen. De opstand kon gesust worden « door het wijze optreden van luitenant-kolonel Delaing, door de komst van bereden dragonders... en door het toestaan van een loonsvermeerdering, die allen eensgezind hadden geëist, « voor de moeite en het slijk waarin zij moesten arbeiden » ⁷⁸. De dragonders konden evenmin beletten dat er « dagelijks (!) dieven een grote hoeveelheid kruiwagens ⁷⁹, planken en houwelen kwamen ontvreemden » ⁸⁰, ofschoon voortdurend werd gepatrouil-

nant-kolonel Delaing, kapitein de Lamy (de l'Amy), luitenant Eghels, luitenant Jamez, luitenant Destraux, Malfeson, conducteur Eghels, controleur Le Bon, kadetten Verhulst, Delwarde en Ghisselinck. De officieren waren allen ingenieur. Le Bon was controleur bij de forten te Antwerpen, Eghels te Oostende; Malfeson was sluismeester te Doornik. Voor een onderneming ten dienste van de Staten van Vlaanderen hadden deze leger-namen wel vaak een deugdelijke Waalse klank. Familieleden van deze mensen konden er ook wel aan werk geraken. Bernard de l'Amy was inspecteur (dat kan ook de kapitein zelf zijn) en Charles de l'Amy kreeg daar ook een bediening; een Jan Eghels leverde in 1752 planken wit hout. Niets nieuws onder de zon... (*Staten...* bundel 7464).

(75) *Staten, Resoluties*, nr 122 van 4-13 april, nr 137 van 11 mei 1751.

(76) nr 125 van 19 april, 135 van 6 en 9 mei, 137 van 11 mei, 167 van 9 en 12 juni 1751. Over de vrijheid van aanwerving: *Originele conditiën van de verdiepinghe vande vaert*, 8 februari, bundel 7463.

(77) nr 200 van 17 juli 1751.

(78) nr 305 van 25 mei 1752, 309 van 7 juni 1752.

(79) Kruiwagens werden in groot aantal vervaardigd en aan de aannemers « uitgedeeld », tegen latere afhouding van betaling: *Originele Conditiën*. Is dit een parallel met het oude gebruik, waarbij de pachter ook de werktuigen (en zelfs het vee, huisraad, brandhout, zaad, mest, voeder) huurde? LINDEMANS, P., *Geschiedenis van de landbouw in België*, I, Antwerpen, 1952, p. 208, 211, 216, 228 vlg.

(80) nr 321 van 8 juli 1752;

leerd ⁸¹.

Hoewel tegenslag, onbegrip en onvoldoende medewerking op die manier het werk aanzienlijk vertraagden, begon men in maart 1752 reeds te spreken van het afwerken van de Coupure ⁸². Een half jaar later was de Brugse vaart echter nog ver van gereed en in een schrijven aan Botta bekenden de Staten hun vrees dat dit gedeelte van de onderneming niet zou klaar komen tegen het einde van het jaar. Spalart zou in Vlaanderen moeten verblijven om met de Staten alles van nabij te volgen ⁸³. Nog een jaar later werd de Kom te Brugge gereinigd en dieper gemaakt, het water van de Oostendse vaart was daartoe zo laag mogelijk getrokken ⁸⁴. Intussen duurde het aan de Brugse vaart nog langer dan eerst werd gevreesd, hoewel zeer veel volk aan 't werk was gezet. In augustus 1753 arbeidden daar meer dan 5.000 man, alleen aan het gedeelte op het grondgebied van het bisdom Brugge. Toelating werd daar immers gevraagd om 's zondags te mogen Mis lezen onder paviljoenen of tenten, daar al dat volk onmogelijk in de gewone kerken kon worden ondergebracht ⁸⁵.

BRUGGEN DRAAIEN...

In de loop van hetzelfde jaar 1753 werd de bouw van de bruggen over de Coupure in aanbesteding gegeven. Henry Bertrant kreeg het metselwerk van kaaien, bruggen en sluizen, niet enkel van het nieuw kanaal, maar ook op de Leie en het waternet van de Brugse poort. Al de vaste bruggen werden door draaiende vervangen ⁸⁶.

Bij de Brugse poort is er spraak van verschillende bruggen: nl. de twee bestaande ophaalbruggen ⁸⁷ en een andere bij de Vesten ⁸⁸. De langste van alle lag « rechtover de(n) Appel », buiten de Brugse poort ⁸⁹. Het bruggegat is er vier voet breder dan bij al de andere te Gent en te Brugge, 32 voet (i.p.v. 28). Volgens een verslag ⁹⁰ was deze breedte te wijd voor een ophaalbrug, omdat de « vallen » slechts 20 voet lang kunnen worden gemaakt. De expert bedoelt een ophaalbrug uit één stuk, want daarna geeft hij als voorbeeld een brug in twee delen (Sas van

(81) nr 326 van 1 augustus 1752.

(82) nr 277 van maart 1752.

(83) nr 331 van 20 september 1752.

(84) nr 381 van 8 september 1753.

(85) nr 377 van 10 augustus 1753.

(86) *Staten...*, bundel 5156.

(87) « de twee optrekkende bruggen van de Brugse poort » in de *Aanbesteding* uit 1751, *ibid.*, bundel 7463.

(88) bundel 5156.

(89) *Staten...*, bundel 7464. Nu nog heet de rij huizen van de bocht op het einde van de Phœnixstraat tot aan de Leiekaai in de volksmond « achter den Appel ». Hier is een overblijfsel van de naam van een oud eigendom, « de(n) Appel », die heel de hoek aan de genoemde bocht besloeg. Het was tegelijk afspanning, brouwerij en boerderij. Op dezelfde grond staan nu meerdere huizen, de vroegere bewoner was verhuisd naar « de Peer » die ernaast stond, verder in de Phœnixstraat.

(90) nl. van de ontvanger Goethals, die in september met de timmerman Pieter de Somer de plaats was gaan visiteren.

Gent), hier echter niet bruikbaar, gezien de geringe draagkracht van dergelijke constructies. Hij raadt een gewone brug aan van 28 voet, met een soort juk (console) voor de resterende 4 voet⁹¹. Alles wijst er op, dat die langste brug op de plaats van de huidige Bargiebrug zal gelegen hebben. De waterloop is daar immers het breedst, een overblijfsel van de vroegere eindkom van de Brugse vaart. De Bargiebrug van vóór 1914 lag ook iets dichtër naar de Coupure dan nu, dus nog verder in de verbreding.

Herhaaldelijk moesten ganse scheepsladingen « greis en moeffen » in de uitgestroomde diepten worden gestort onder « de nieuwe brug »⁹². Naar alle waarschijnlijkheid is hier nogmaals dezelfde brug bedoeld, de kolk van het water is er hevig door de instromende Leiearm⁹³.

Bij de bruggen mag een woord komen over de « bruggedraaiers ». Voor de nieuwe bruggen werd een « Reglement over de pachters van de draaibruggen binnen Gent » opgesteld, gedagtekend van 11 september 1753⁹⁴. De pacht, waarvoor de bezitter jaarlijks één maand vooraf de aanvraag (optie) doet, wordt elk jaar begin mei vernieuwd en een voldoende borgstelling is vereist. De pachter zorgt zelf voor olie, smeer, schoppen en bezems. Minstens om de acht dagen reinigt hij de brug boven en onder, in de « slagen » en overal, om de pin met de draaicirkels en heel het mekaniek (« oorologie werck ») te kunnen smeren. Hij moet de glazen lantaarnen schoonhouden die op de brug staan of er zouden geplaatst worden. Bij valavond moet hij, op eigen kosten, in iedere lantaarn een kaars van een vierendeel of een helderbrandende lamp aansteken, dit tijdens de zes wintermaanden zoals tot hiertoe gedaan werd, om de voorbijgangers licht te geven en de « goede orde te helpen onderhouden ».

De dagelijkse werktijd ligt binnen de tijd van het luiden van de stadsklok of « binnen de klare dag ». De brug blijft gesloten op zondagen, heiligdagen en op vrijdag voormiddag. Dit laatste vrijwaart de toegang tot de stadsmarkten.

Of al dan niet de brug moet worden opengedraaid, alle voorbijvarende schippers moeten bruggeld betalen ten profijte van de brughouder. Een kogge betaalt 1/2 stuiver, een « bin-lander of pleyte »⁹⁵ van gelijke grootte 1 st. Grotere pleiten of andere schepen die 1 gulden aan de sassen betalen geven bij de brug 2 st. En elk zeeschip van binnen- of buitenland, geladen of niet, betaalt 3 st.

Bij iedere moeilijkheid, weigering of doorvaart zonder betalen, heeft de brughouder het recht de schippers aan te houden bij een of ander sas. De plichtige moet dan al de « gefraudeerde » bruggen betalen en

(91) nr 416 van 26 september 1753.

(92) Eerst 3803 kub. voet in 4 boten, daarna 3194 k.v. in 5 boten, (*Staten...*, bundel 7464. Greis = gruis, moeffen = « moilons », afbraak. Mouffen betekent nu nog grote baksteen.

(93) Vroeger gebeurde het meer dan eens dat vrachtboten, die uit de Leiearm in de vaart voeren, door de stroming tegen de sperbalken werden gedrongen, en roeiers raakten in die kolk te water, vaak met gevaar voor hun leven.

(94) *Staten...*, bundel 7475.

(95) Pleit = « platbodemd vaartuij » (VERSCHUEREN).

daarenboven om zijn overtreding nog 10 st. aan elke brughouder, als vergoeding voor hun nageloop.

Vaartuigen of wagens kunnen een brug of openbare werken in de nabijheid⁹⁶ beschadigen. De brughouder zal het schip of het rijtuig arresteren, verslag geven aan de directeur van de werken, om een eis tot vergoeding te kunnen instellen. Voor die moeite ontvangt hij 5 st. Maakt hij het geval niet over, dat moet hijzelf voor de schade instaan.

Behalve de bruggelden en de boeten ontvangt de brughouder geen andere vergoeding. Hij betaalt pachtgeld aan het provinciebestuur.

Eenzelfde persoon kon meerdere bruggen pachten. Een paar namen mogen hier als illustratie dienen.

De sasmester van St Agnete (de sluis waarover verder), Ignatius Balthazar Malfeson⁹⁷, vroeger sluismeester te Doornik, pachtte, behalve dit sas, al de draaibruggen over de Coupure voor 500 gulden courant 's jaars. Hij ontving 25 ponden voor huishuur en 25 p. voor zijn knecht. De pachter van de nieuwe Beenhuysbrugghen, die 100 g. ct had betaald⁹⁸, verklaarde na enige tijd dat hij niet bij macht was de brug alleen te bedienen, omdat het raderwerk te zwaar en te « stuer » ging, het wiel draaide neven de cirkel en bij elke draaibeurt moest hij een helper nemen. Telkens had die 2 oordjes gekregen. Tot heden bereikte deze uitgave 50 g. 17 st. 2 oorden, en voor die som verzocht hij vergoeding⁹⁹.

Zo begon de tijd van de nu bijna geheel verdwenen bruggedraaiers, die hun zwaar werk onder de sympathieke of verveelde belangstelling van de wachtende voorbijgangers twee eeuwen lang trouw hebben verricht.

DE SLUIS AAN ST AGNETE

Van de twee nieuwe sassen die in Gent moesten worden gebouwd, kwam er één op de Coupure, het andere op de (huidige) Visserij die ook in die tijd werd gegraven en eveneens Coupure heette. Deze laatste verbond de Leie met de Nederschelde aan de Pasbrug. De naam Pasbrug was toen reeds verkeerd gegeven, de echte Pasbrug lag over de nu verdwenen Oude Leie. Die vormde een bocht op de tegenwoordige Leie en liep van nabij de Minne-meers (« gemene, gemeenschappelijke meers ») tot dichtbij de St Jacobskerk, en kwam weer in de tegenwoordige Leiebedding bij de « Rode Toren », dichtbij de Reep¹⁰⁰. De Visserij-Coupure was de verlengde vestgracht van het Spanjaardskasteel¹⁰¹.

(96) denklijk de werken aan de Coupure en de vaart.

(97) PRIOR, C., art. *Malfeson*, in *Biographie Nationale*, XIII, Bruxelles, 1894-95, col. 236-237. Malfeson, 1710-1786, architect, in 1756 directeur van de waterwerken in Vlaanderen. Bouwde het « Centraal Correctiehuys (gevang) en het Entrepôt aan de Coupure; hij tekende nog vele bewaarde plannen en tekeningen.

(98) aangesteld 13 december 1753.

(99) *Staten...*, bundel 7475.

(100) Aanwijzing welwillend gegeven door Dr M. GYSSELING, Rijksarchivaris.

(101) « ... in de veste van het Spaenjaerts Casteel wesende de Coupure tot Ghendt »: *Staten...*, bundel 5107, uit 1752.

De nieuwe sassen moesten het waterpeil op al de verbindingen regelen. Het Coupure-sas stond op het begin, nabij de Leie en heette, om het klooster dat vlakbij was, de sluis van St Agnete.

Het was een navigatie-sas, waaraan vanaf 1751 werd gewerkt¹⁰². Twee jaar later werd het voltooid¹⁰³. Het bestond uit twee sluisen, waarvan het metselwerk nog is te zien met erin de gleuven voor het vastzetten van het sluiswerk. De muren van de hoogste (stroomopwaarts) zijn nu gedeeltelijk verbouwd in de steunen van de brug.

In de loop van de jaren verschijnt het sas verder regelmatig in de rekeningen en verslagen tot in de Hollandse tijd. Zo levert de weduwe van Jacob Masquillier in 1773 een lantaarn « voor het sas bij de Bijloke »; het volgende jaar brengt Lieven de Raedt 16 vrachten « greis » voor het talud bij de sassen¹⁰⁴; in 1781 worden rollen hersteld voor de slepen van de sluis¹⁰⁵, in 1790 wordt verslag gemaakt over een inspectie van het sas¹⁰⁶, in 1803 (21 Thermidor an XI) wordt de sluis genoemd in de opsomming met andere bruggen en sassen¹⁰⁷, in 1818-19 wordt ze beschreven met haar sluispoorten¹⁰⁸ en op 27 mei 1823 komt ze nog voor in het algemeen budget voor herstellingen en gewoon onderhoud, in het volgende jaar uit te voeren¹⁰⁹. In 1823 en 1824 staat zij echter niet meer bij de verpachting van de Gentse sluisen vermeld¹¹⁰, en later evenmin bij de opsomming van de sluiswachters te Gent en in de provincie¹¹¹. Het sas bestond toen nog, werd onderhouden, doch niet meer gebruikt. Een verslag uit 1820 (17 juni) zegt dat de St Agnete-sluis haar nut voor de scheepvaart had verloren, omdat het waterpeil van de Brugse vaart niet hoger meer kan worden gebracht dan in de kom van Gent. Ze kan nog nuttig zijn om het kanaal op peil te houden wanneer elders in de stad het water laag zou worden afgelaten. Maar dan moeten balken worden gelegd aan de nieuwe Communicatie-brug bij de Brugse poort. Dit is echter nu niet mogelijk¹¹².

Het doel van de sluis was werkelijk geweest, het kanaalpeil boven de overige waterlopen te krijgen. En men had gemeend dat, bij lage stand van de Leie, de bijriviertjes de vaart zeer hoog zouden hebben gebracht. Dit was echter nooit gelukt, het verschil bleef zeer gering en de sasdeuren bleven dan maar open voor 't gemak van de schippers. Die deuren

(102) Stadsarchief Gent, *Atlas* MALFESON, uitg. 1756.

(103) *Staten...*, Bundel 5152, rekeningen. Ook bv. over koperen crapaudinen voor de sluisen (6 aug. 1752, *ibid.*, 7464); overschot van timmerhout (*ibid.*), tonnelemeulens om het water dag en nacht uit te pompen tijdens het werk aan de sluis (14 juli 1752, zelfde bundel); sieur Barrière de Fomprez en Cie leveren stenen (4 juli 1753, 5152).

(104) *Staten...*, bundel 5120.

(105) *ibid.*, 5129.

(106) *ibid.*, 5146.

(107) Rijksarchief Gent, *Département de l'Escaut*, bundel nr 1795.

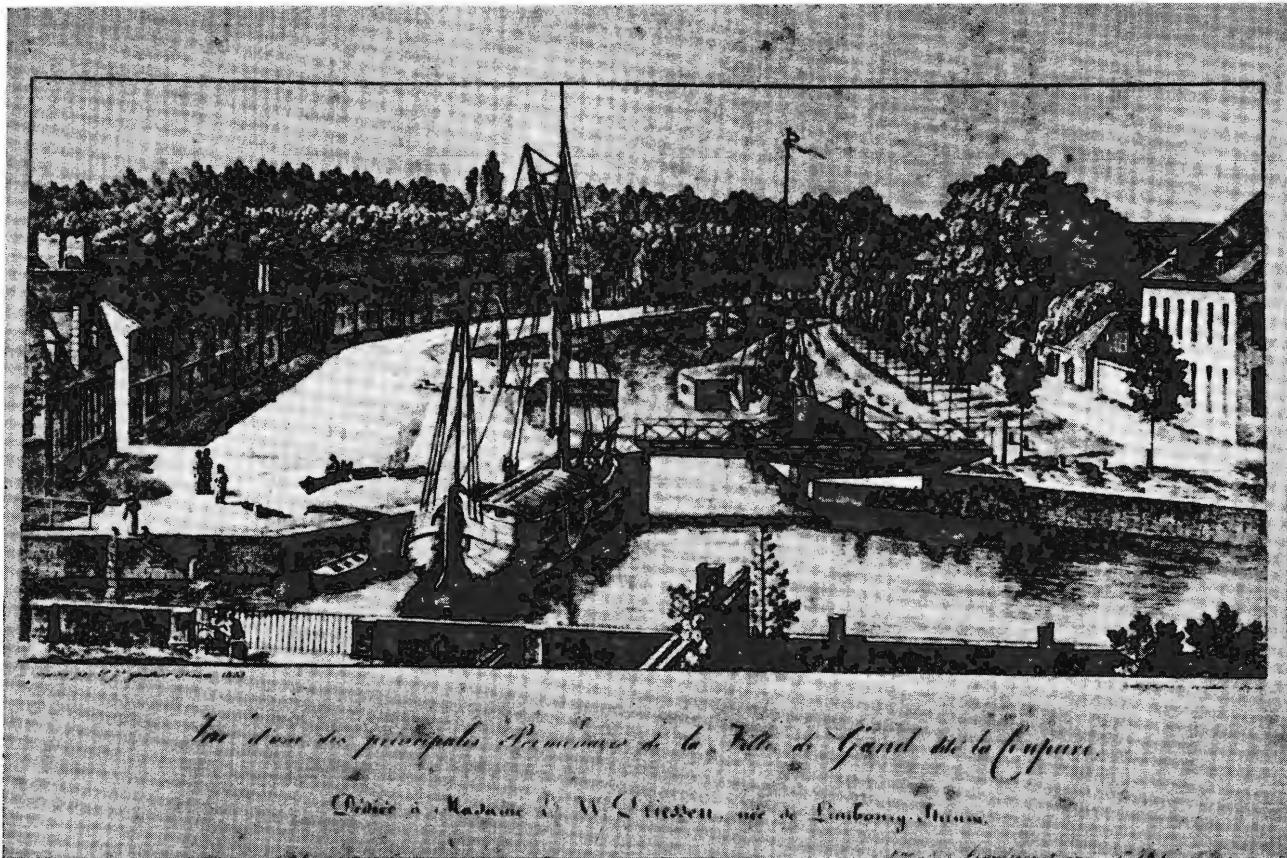
(108) Rijksarchief Gent, *Hollands tijdperk*, bundel A 172.

(109) *ibid.*, bundel A 174.

(110) A 169 en A 180.

(111) A 176 uit 1828.

(112) A 180.

DE KOM VAN ST AGNETE IN 1832,
lithografie van J. B. Gauthier-Stirum (Atl. G., « Coupure »).

werden tenslotte weggenomen. Een verslag uit 1841¹¹³ noemt daarvoor de datum augustus 1841, maar een minute uit 1842 zegt dat deze afbraak reeds lang te voren is gebeurd¹¹⁴. Dit moet in 1823 zijn geweest. Een gelithografieerde plaat, door P.J. Gauthier-Stirum, liefhebber-schilder uit Parijs, getekend van uit de hooggelegen hof van zijn schoonzuster Mevr. Driessen-de Limburg-Stirum in de Nederkouter, en gedateerd 1823, toont de samenloop van Leie en Coupure met, zeer duidelijk, de Kom van St Agnete zonder sluiswerk¹¹⁵. Zo eindigde de geschiedenis van het sas van St Agnete¹¹⁶.

« VALSE » BRIEVEN MET « ECHTE » BESCHULDIGINGEN

In de zomer van hetzelfde jaar 1753 viel er een schandaaltje voor, dat enerzijds de spanning tussen de Staten en de ingenieurs fel belichtte, en anderzijds de onmacht en onbeslisbaarheid waarin de Staten zich vruchteloos verweerden tegen het centraliserende Oostenrijks bestuur. Hoewel het vooral slechts in eerder los verband staat met de Gentse Coupure, mag het in een ietwat langere uitweiding zijn plaats krijgen.

De aanleiding was het toen heftig omstreden vraagstuk over de herstelling van de sluis te Slyckens.

Spalart had begin 1753 voorgesteld de ingestorte oude sluis van Slyckens af te schaffen, de vaart van Oostende naar Brugge tot zeekanaal te omvormen en te Brugge zelf een nieuwe grote zeesluis te bouwen. Hij hoopte de grote schepen met de stroming van het getij tot in Brugge te brengen¹¹⁷. De meerderheid van de principalen keurde het plan goed, het centraal bestuur te Brussel eveneens. Een commissie werd om advies naar Londen gestuurd en bracht gunstig antwoord¹¹⁸.

Tegenover deze voorkeur stond een andere mening. Het platteland wilde de sluis te Oostende behouden en het zeewater niet in het kanaal laten komen, vooral uit vrees voor overstromingen, die de bebouwde gronden voor lange tijd onvruchtbaar zouden maken. Zo oordeelde ook de ingenieur Jeanti van Duinkerke, bij wie een commissie vanwege het Hof van Brussel om raad was gegaan¹¹⁹. Hij meende dat Brugge niets dan

(113) Archief van Bruggen en Wegen.

(114) « depuis longtemps les portes en ont été enlevées ». Medegedeeld door Mr De Smet, beamte bij Bruggen en Wegen, die wij hier graag danken.

Ook DE MAERE, *Etablissement d'un barrage éclusé sur le Bas-Escaut en aval de la ville de Gand*, Gand, 1863, p. 26.

(115) Stadsarchief Gent, *Atlas* GOETGHEBUER, bundel nr 158, « Coupure ».

(116) Nog éénmaal werd het gebruikt, toen een buitengewone hoge waterstand van de Leie moest worden tegengehouden in de 2e helft van de XIXe eeuw. Er werden in de oude gleuven van de sluisuren balken geschoven om het water tegen te houden (ook medeg. door Mr De Smet). Nu dienen die muren om de twee bruggen te ondersteunen.

(117) « ... de laisser librement aller la mer jusqu'à Bruges ». GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Cartulaire...*, p. 549-561. Spalart diende eigenlijk twee projecten in het eerste bij zijn Memorie van 2 mei 1752 (*ibid.*,) p. 570.

(118) LENDERS, P., *op. cit.*

(119) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *op. cit.*, p. 559.

nadeel zou ondervinden met deze oplossing, die zelfs gevaar voor verzanding deed vrezen op alle plaatsen, waar de zeestroming zou samenkomen met andere waterlopen. Verder werden nog vragenlijsten voorgelegd aan ervaren scheepskapiteins. Hun antwoorden waren nogal uiteenlopend.

Gesteund door de gedeputeerden uit Brugge en sterk beïnvloed door Pycke¹²⁰, voor Gent, werd het plan van de ingenieurs Jeanti, Fretièrre en Arnaud, tenslotte aangenomen¹²¹. De uitvoering werd in 1758 beëindigd.

Over deze aangelegenheid werden verschillende pamfletten, slag op slag, langs de post verspreid, eerst van uit Brussel, een tweede uit Antwerpen, een derde uit Brussel en Gent¹²². In het eerste¹²³ werd beweerd dat er, met het voorstel af te wijzen, tegen het welzijn van het land was gewerkt. De gedeputeerden waren dagelijks naar Duinkerke gereisd (waar Jeanti woonde) en hadden voor hun principalen alles wat in hun nadeel sprak, verborgen gehouden. Zij willen Vlaanderen ruïneren door het uitvoeren van gebrekkige projecten, bedrieglijk voorgesteld als door iedereen goedgekeurd.

De gedeputeerden dienden klacht in bij de Gouverneur over dit geschrift. Het voorstel was zorgvuldig overwogen geworden, zij hadden « het zekere voor het onzekere » verkozen. De principalen hebben ook het zeekanaal verworpen, en daar de naamloze briefschrijver dit wellicht wist, klonk de beschuldiging zoveel te hatelijker. De minister kent de ware toedracht. De reizen naar Duinkerke gebeurden met medeweten en op last van de regering en van de principalen. Alle vóór en tegen zijn hen voorgelegd geworden. De gouverneur toonde zich verontwaardigd en beloofde een ophefmakende bestraffing.

Een tweede druk volgde, eveneens anoniem: « Mémoire sur les différens sentimens pour les nouvelles écluses d'Ostende »¹²⁴. Het slot ervan, bijtend scherp, beschuldigde gekende personen die de Provincie wel moest te werk stellen. Deze kritiek trof bepaalde gedeputeerden¹²⁵.

Rond half juni verscheen een derde « brief »: « Copie d'une lettre de Dunquerque, adressée à Monsieur Pycke », zagezgd ondertekend « Honoré

(120) die met Jeanti samenwerkte. Door zijn ambt van eerste raadpensionaris was hij greffier van de Statenvergadering, wanneer die te Gent plaats had, wat toen regelmatig gebeurde. De greffier had buitengewoon veel te zeggen, hij alleen ondertekende alle stukken van de administratie. GALLET-MIRY, A., *op. cit.*, p. 110-111.

(121) GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *op. cit.*, p. 570.

(122) Wij kennen vijf pamfletten. De hier besproken twist gaat bepaaldelijk over drie; een vierde was vóór 4 juli rondgestuurd. Dit moet de « *Observations sur les objections de Messieurs Jeanti, de Fretièrre et Arnaud* » zijn. Het 5e is vóór 13 aug. verschenen (zie verder) en heet « *Testament de l'Ecluse, qui subsiste encore à Slyckens* ». Deze twee laatste in Algemeen Rijksarchief, fonds *Secrétairie d'état et de guerre*, nr 1965. Deze gegevens danken wij aan E.P. LENDERS.

(123) *Certains bien intensionés...* In *Staten...*, bundel 5157, nr 437, zit de briefwisseling over de besproken kwestie.

(124) Brugge, *Archief van het Vrije*, TR 5265.

(125) *Staten...*, bundel 5157, gedeputeerden aan Botta, 2 juli 1753 (minute).

Jeanti, pour mon père... 6 juin 1753 ». Zeer behendig schuift de brief het auteurschap van het eerste pamflet op de gedeputeerden zelf! De toon is spottend-boosaardig: « De Staten zijn heel veranderlijk in hun beslissingen. In plaats van het ontwerp dat ik (Jeanti) heb ingediend, te aanvaarden, gaven zij toe aan de rumoerige aanmatigingen van de Brugsen. Met de oude sluis konden deze in hun groot bassin enkele kleine, slecht bevrachte scheepjes te voorschijn brengen. Deze weelde kan nu blijven duren tijdens de bouw van nieuwe sluisen, daarom houden zij vast aan onmogelijke ontwerpen. Dit alles om Brugge te believeen en in het voordeel van de ontwerper die, terwijl hij schijnbaar van het werk wil afzien, toch de leiding hoopt te krijgen. Het nu aanvaarde plan werd voorafgegaan door een naamloos schrijven dat de Staten beledigde en het publiek ergerde. En gij, gij hebt geslapen in plaats van de plichtigen op te sporen. Hoewel toen te Brussel, van waaruit de brief was geschreven, zekere gedeputeerden van Brugge verbleven... Zulke aanwijzing moest toch volstaan. Gij hebt « onze » voorstellen sterk gesteund, uw memorie van 9 mei gaf de doorslag, wij waren gerustgesteld. Uw geest, zo gehecht aan 's lands welzijn, komt daarin zo goed aan het licht. Vlaanderen zal, wellicht te laat, uw vaderzorg begrijpen. Niets blijft voor U verborgen, gij weet bij ondervinding hoe de Staten-Leden te geleiden. Moeten er experten en vreemde en eigen ingenieurs worden aangewezen, gij zult ze uitkiezen, gij kent ze. Ik heb goede hoop alles te zien gebeuren zoals wij het vroeger hadden geregeld, wanneer wij dat « grote ontwerp » hebben doen mislukken dat de zee tot in Brugge wou voeren. Wij mogen in eigen land toch de plannen van vreemden niet gaan uitwerken! Ziedaar wat een rechtschapen man, die bij zijn levenseinde gekomen is, U wilde zeggen ».

Op 16 juni zond Pycke een exemplaar van dit pamflet aan Jeanti, die twee dagen later verontwaardigd naar de Staten schreef: « Pycke vroeg mij of ik werkelijk zo'n brief heb opgesteld, en of die misschien werd onderschept; hij ontving hem nooit. In eer en geweten, dat heb ik noch geschreven noch verzonden. Het is mij onverschillig of de sluis in of buiten het kanaal komt, het is het wellicht nog meer voor Pycke. Niemand zal in dit laaghartig schrijven mijn briefstijl herkennen. De plichtigen moeten licht te ontdekken zijn. Afschrift van mijn brief gaat nu naar al de Leden en Principalen. Het doet mij leed dat uw land, dat ik als mijn eigen vaderland liefheb, zulke reusachtige geldsommen nutteloos moet uitgeven ».

Van zijn kant kwam Pycke op 20 juni vóór de schepenen van de Keure onder eed verklaren dat hij de brief nooit gezien noch ontvangen had.

In de steden, maar vooral te Brugge veroorzaakte het geval wantrouwen en verdenking, de overeenkomst over de kwestie (25 juni) werd er bijna door verbroken en zonder buitengewone inspanning zou de dienst voorgoed ontredderd zijn geworden, de eenheid verscheurd, en het werk aan sluisen en Coupure (te Brugge alleen?) stilgelegd. Het valt op dat de naamloze schrijver zoveel bijzonderheden kent die alleen door de gedeputeerden en hun principalen zijn geweten. Zulke drieste vervalsing

is nauwelijks te geloven, van zegel en ondertekening van Jeanti te durven gebruiken. Zo iets moest uitkomen ¹²⁶.

Het kwam uit.

In hun zelfde rapport (2 juli) konden de Staten aan Botta een eerste ontdekking melden.

Er moest iets uitgelekt zijn over een drukkerij... « Op bevel van de minister was de procureur-generaal bij de Raad van Brabant naar Leuven gereisd. De 22 juni vond hij daar de drukker van de drie pamfletten. Schonere bewijzen kon hij niet verlangen: de drukker zelf en zijn twee gasten, die er aan gewerkt hadden, bekenden; de lettertypen waren dezelfde en een der druksels lag nog in het werkhuis. De drukker bekende verder dat de eerste tekst was gebracht door pensionaris Claes te Leuven, de twee andere door Meester Philippaert van het nieuw College, die ook de proeven heeft nagezien. Deze beiden zijn de opstellers niet en de drie stukken waren van dezelfde hand afkomstig ».

Toen daarna de opsteller werd bekend gemaakt, was dit voor sommigen geen ophefmakend nieuws. Het was Spalart zelf...

De kolonel-hoofdingenieur had, om te beginnen, de anderen zo ijverig willen in verdenking brengen dat hij, in de derde brief namelijk, zichzelf had verdacht gemaakt. De zinsnede over de ontwerper « die schijnbaar van het werk wil afzien » ¹²⁷ moest vermoedens wekken. Immers, ongeveer elk jaar had hij ontslag aangeboden. De lastige samenwerking met de Staten, de herhaalde wederzijdse moeilijkheden strookten heel weinig met het karakter van de kordate en eerlijke, maar lichtgeeraakte militair, zoals Spalart uit zijn brieven te voorschijn treedt. Nu, op 15 mei 1753, gaf hij nog eens zijn ontslag. Ditmaal was het menens, en in bewoordingen die lieten verstaan dat hij het moede was; hij zond meteen de plannen terug met aantekeningen van zijn hand, « voldoende voor hen die gij met het uitvoeren van uw werken zult gelasten », en hij wenste « voor het afwerken ervan en voor de nieuwe ondernemingen, dat zij iemand zouden vinden die er beter zou in lukken de wil van iedereen te doen ». Het ontslag werd 's anderendaags in de vergadering aangenomen. Zo kon de ontdekking niet moeilijk zijn ¹²⁸.

Toen begon, tussen Botta en de Staten, een spannend tweegevecht... De inhoud van de pamfletten, door minister en gouverneur als lasterlijk bestempeld, werd natuurlijk door de gedeputeerden zeer hoog opgenomen. Zij eisten een ophefmakende veroordeling, « hoe hooggeplaatst de schuldige ook mag zijn; zij vroegen recht en vergelding, al was het tot vóór de keizerlijke troon! ». Botta zond verslag naar de gouverneur, wie de beslissing toekwam en liet intussen aan Spalart huisarrest aanzeggen. Méér kon hij niet, een officier krijgt immers geen kwartierarrest. Dit moest de gedeputeerden voorlopig voldoen: « een kolonel, en dan nog

(126) Tot zover het verslag aan Botta in de minute van 2 juli.

(127) « ... qui sous les apparences d'y renoncer... »

(128) Spalart was verwant met een der personen die bij het in druk brengen was betrokken. LENDERS, P., *op. cit.*

de bevelhebber van een officierenkorps — Spalart was dit voor de ingenieurs van Hare Majesteit — arrest geven, is reeds een daad met grote gevolgen. Toch moest nog verder onderzoek worden gedaan, vóór de eindbeslissing kon vallen »¹²⁹.

De ontdekking en Botta's voorlopige maatregel werden door de Leden aan hun principalen meegedeeld (10 juli). De Stadsmagistraten uit het Vrije moedigden hun afgevaardigden ten sterkste aan om met alle kracht voort te werken en volledige genoegdoening te eisen (11 juli).

Te midden van deze eerste spanning schreef Spalart onverstoortbaar « dat hij wellicht beter ware gelukt indien hij niet zodanig aan dat werk was gehecht geweest; deze gehechtheid was zijn grootste misdrijf; het zou hem troosten, te weten dat hij altijd Vlaanderen's welzijn had beoogd; in plaats van zijn beloning werd dit nu zijn val ». Hij sprak wellicht de waarheid, doch hij klopte aan dovemans deur... Hij diers zijn brief besluiten « met zijn eerbiedige dankbaarheid »¹³⁰. Zo iets aan de Staten schrijven was olie op het vuur.

Want er wàs beroering.

Botta scheen het niet te willen — of te mogen — inzien. Hij stelde een ontwerp van verklaring vóór aan de Staten, waarin hij hun zou schrijven dat hij « met de grootst mogelijke aandacht hun uiteenzetting had gelezen, en aan de gouverneur had overgemaakt; beiden vonden de naamloze schrijver en zijn medeplichtigen laakbaar, de regering moest er zelfs verontwaardigd over zijn. De Staten zouden echter het belang inzien van de maatregelen die reeds waren getroffen. Intussen scheen de kalmte te zijn teruggekeerd. Op bevel van Karel van Lorreinen verklaart het gouvernement dat de regering tevreden is over de Staten en ieder van hun leden om de zorg voor de Coupure en de nieuwe sluis; en dat het derde (de twee eerste dus niet!) pamflet vals is. Na zulk formeel getuigenis verwachten zij dat de Staten zullen voldaan zijn, te meer dat een voortzetten van rechtsvervolging nadelig kon zijn voor 's Rijks dienst »¹³¹.

Maar de Staten waren niet voldaan. Zij hebben eveneens « met de grootst mogelijke aandacht in vertrouwelijke, geheime vergadering het ontwerp gelezen. In alle oprechtheid, die tekst zal de principalen niet bevredigen. Heel de bevolking kent de rumoerige betwisting. De principalen zullen nooit afzien van de eis dat de plichtigen, wie ze ook zijn, ontmaskerd en gestraft worden en dat *alle drie* de brieven vals en beledigend worden verklaard. Na alle vrijpostigheden die zij reeds twee jaar lang moesten slikken vanwege de opsteller die niet enkel verdacht, maar ook gekend is, en die zij altijd hebben ingevolgd en in hun eigen nadeel hebben bevoordeligd, mag een publieke rechtzetting wel verwacht.

(129) Botta aan de Staten, 7 juli. Een onderzoek was overbodig, Spalart had bekend: hij had intussentijd nog een 4° brief laten verschijnen, en zich in een geschrift van 4 juli aangaande het schrijven van de vier pamfletten verdedigd (*Sécrés. d'état et de guerre*, 1965).

(130) Spalart aan de Staten, 20 juli.

(131) Botta aan van Crombrughe (Proost van St.-Baafs en eerste gedeputeerde van de Clergie), minute z.d.

Rang, talent of ambt kunnen de plichtigheid alleen verzwaren. Verleent de vorstin niettemin genade, de Staten zullen haar goedheid bewonderen; maar het misdrijf moet openlijk als dusdanig gebrandmerkt. Voor de lof en de goedkeuring zijn de gedeputeerden dankbaar, zij hebben die echter niet nodig om vóór het volk gelijk te krijgen. Integendeel, de principalen zullen menen dat zij ze hebben afgebedeld om vrij van blaam te schijnen. De ontmaskering van de schuldigen, ziedaar nog het minste dat zij kunnen eisen. Vooral dan voor Pycke die het onrechtvaardig mikpunt van heel de geschiedenis was »¹³².

Daarop beproefde Botta nogmaals zijn tegenstanders te paaien. Vertrouwelijk verzocht hij de proost van Crombrugghe, « die hij kende als een wijs en voorzichtig man¹³³, de andere Leden te overtuigen genoeg te nemen met zijn toegeving dat alle drie de brieven vals zijn. De Leden wisten wel waarom de regering zulke schikking verkoos boven een rechtsvervolging waarvan de gevolgen niet waren te voorzien; en zij kenden daaromtrent het gevoelen van de gouverneur »¹³⁴. De Staten antwoordden « dat van Crombrugghe's vroeger schrijven (31 juli), waarin Botta zoveel tegemoetkoming meende te lezen, toch liet verstaan dat de zaak niet ten einde was. Integendeel werd er duidelijk gezegd dat de brief in voltallige bijeenkomst moest worden hernomen daar verscheidene leden afwezig waren bij de eerste bespreking ervan. De Leden namen geen voldoening met het ontwerp. Zo hadden de abt van St Andries¹³⁵ en Pycke van bij hun aankomst te Brussel reeds aan de minister laten verstaan. Wat er ook van zij, ze nemen van hun eisen niets terug. De Steden en de Staten begrijpen evenmin waarom die op zijn minst eigenaardige procedure moet worden gevolgd, in plaats van een rechtsvervolging, die geen twijfel over de uitslag laat bestaan. Had de minister vanaf het begin de schrijver willen ontmaskeren, hij zou nu wel zekerheid hebben¹³⁶. Dat de drie brieven leugenachtig zijn, kon hij slechts weten omdat hij én inhoud én opsteller kent; anders kon zijn verklaring later weleens worden in twijfel getrokken bij gebrek aan voldoende bewijzen. Het zal dan verder onnodig zijn dat de minister zou aandringen op matiging van hun verlangens, tenware hij verkoos het bij de principalen zelf te beproeven. Hij zou dan eens hùn mening horen, zij die nog niets weten over de vertrouwelijke brieven tussen de proost en de minister. Vindt hij het ongepast, zelf het volledig bewijs van de schuldigen te laten ontdekken, dan zullen de gedeputeerden met ongeduld de terugkeer van de gouverneur verbeiden. Kon de Keizerin maar worden ingelicht,

(132) Staten aan Botta, 5 augustus (minute).

(133) Zo wordt hij ook in zijn grefschrift betiteld, HELLIN, A., *Histoire chronologique ... de S. Bavon à Gand*, Gand, 1772, p. 96.

(134) Botta aan van Crombrugghe, 9 augustus.

(135) Dom Amandus FIERENS, abt 1742-1764, tot de gedeputeerde van de Clergie voor het Vrije gekozen in 1748. Dom HUYGHEBAERT, N., *Le Nécrologe de l'ancienne Abbaye de Saint-André-lez-Bruges*, in *Tablettes des Flandres*, V, 1953, p. 249-280, in overdruk op p. 20. De schrijver gaf ons zeer welwillend deze inlichtingen.

(136) De handelwijze van Botta is eigenaardig: eerst stelt hij Spalart in arrest, daarna weigert hij te onderzoeken of hij plichtig is.

dan werd er voorzeker niemand verschoond. Zij wanhopen er niet aan, dat alles eens tot vóór de Troon kan komen. Vooral nu dat, in plaats van zich stil te houden, de briefschrijver een nieuw pamflet heeft verspreid. De opsteller zal niet moeilijk te vinden zijn. Spalart schreef intussen nog tweemaal naar het Brugse magistrat. Zo het hem lust kan de minister de brieven dàar krijgen. Het is weer iets om wantrouwen en onrust te wekken »¹³⁷.

Botta ging niet in op de slecht verdoken bedreigingen doch aanvaardde het beroep. Men zou dus op de terugkeer wachten van Karel van Lorreinen...¹³⁸ tot in december.

De gouverneur zette een punt achter de twist. « De veelbesproken brieven zijn laakbaar en vermetel, de inhoud ervan is gedeeltelijk vals en lasterlijk. De Staten en al hun leden en gedeputeerden hebben de werken ijverig en voorzichtig uitgevoerd, zoals ze het ook hebben gedaan bij de voorbereiding van wat bij Slyckens nog te doen is. De gouverneur en de Keizerin zijn tevreden. Dit wordt nu duidelijk gezegd, zodat de Staten genoeg hebben om voldaan te zijn. Te meer daar de maatregelen die werden genomen (betreffende Spalart nl.), ingezien de omstandigheden, zonder voorgaande zijn. Om bovendien alle verlangens te voldoen wordt Spalart voor een tijd uit de streek verwijderd. Hij kreeg bevel naar Luxemburg te vertrekken, waar men nu overigens zijn diensten nodig heeft. De gouverneur rekent erop dat op die wijze de zaak zodanig afgesloten wordt, dat er verder geen spraak over zij »¹³⁹.

Daarmee konden ze het doen...

Op die uitspraak kon heelwat gezegd worden. « De brieven voor een deel vals », dus voor een gedeelte echt, en ze werden niet openlijk veroordeeld. Zonder het te zeggen wordt Spalart als de plichtige verklaard, maar in plaats van gestraft te worden, wordt hij naar een ander werkterrein gestuurd waar men hem, « ten andere », nodig heeft...

Een roemloos einde van een heftige strijd.

Tekortkomingen waren er voorzeker en de Staten waren met hun beheer erg in het ongelijk. Maar tegenover hetgeen zij als hun eigen macht hadden beschouwd, had hier toch weer het recht van de sterkste gezevierd...

DE COUPURE IS GEREED

Niettegenstaande alle vertraging geraakte het werk eindelijk af en het nieuw kanaal kon plechtig worden geopend. Op Kerstavond zou het eerste zeeschip van uit Oostende naar Gent komen. Het was La Concordia uit Nantes met een lading franse wijn.

(137) Staten aan Botta, 13 augustus.

(138) Botta aan de gedeputeerden, 15 augustus.

(139) Karel van Lorreinen aan de gedeputeerden, 3 december. Door die verwijdering kon Spalart de inhuldiging van de Coupure niet bijwonen op 27 december. Hij zal er geen spijt over gehad hebben.

Het werd precies geen triomftocht. De Brugse vaart bleek nog niet diep genoeg, het waterpeil moest verhoogd worden maar de enorme watermassa bemoeilijkte onvoorzien de werking van de sluisen, en de aangrenzende gronden liepen onder water. Meer dan 6000 gewapende boeren, zo vertelt men althans, dwongen de Gentenaars al de duikers (afloopsluisen) open te zetten. Het water zakte en het schip bleef in de modder steken¹⁴⁰. Het geraakte toch in Gent en de inhuldiging van de Coupure werd gevierd door het afhalen van La Concordia op 27 december.

Te twee uur in de namiddag trokken de leden van de Gentse Handelskamer het schip tegemoet tot aan de brug te Mariakerke. De stadstromelaar en de trompetters stonden daar reeds te paard gereed, samen met de soldaten. Toen het schip kwam aanvaren, gingen de heren aan boord en boden de kapitein de erewijn aan.

De tocht naar de stad gebeurde te midden van een dubbele stoet: de muzikanten en de soldaten stapten aan weerszijden van het kanaal, samen met zeer veel volk. Bij de Brugse poort loste het schip negen kanonschoten, beantwoord door het geschut van de Vesten, waar reeds van 's morgens was geschoten. Vandaar vertrok een nieuwe optocht, met afgevaardigden van de vier wapengilden.

De Coupure zag zwart van volk. Boven de hoofden hing de galm van de zware belfortklok en van de hele beiaard. Aan de St Agneteburg klommen de schepenen aan boord. De dag eindigde met verlichting en vuurwerk. 's Anderendaags was er een groot banket op het stadhuis, waar de kapitein een zilveren koffiekkan en schaal ontving, met een opschrift en het stadswapen versierd. Ook de matrozen kregen geschenken¹⁴¹.

Op 7 januari 1754 vaarde een tweede zeeschip, een Spaans fregat, door de Coupure. Toch zou het nog duren tot het einde van dat jaar, voordat de zeeschepen normaal naar Gent begonnen te varen¹⁴².

AANNEMERS OP HET BANKJE

In de herfst van 1754 kwam een andere zaak aan het licht. Toen was de Staten hervorming (waarvan verder wordt gesproken) pas gebeurd en een aantal nieuwe gedeputeerden begonnen het beleid van hun voorgangers van nabij te onderzoeken.

Het lekte uit dat meerdere aannemers het beloop van hun rekeningen zodanig zouden hebben omhoog gedreven, dat de provincie voor belangrijke sommen was benadeeld geworden¹⁴³. Vroeger waren er ook wel moeilijkheden geweest; zo had Pycke, ingevolgt een rapport van Raadpensionaris O'Donnogue, moeten klagen over slecht materiaal bij de bouw van de sluis in de boomgaard van de Predikheren te Brugge¹⁴⁴. Ergens was

(140) LAENNEN, J., *op. cit.*, p. 172-173. P. LENDERS bevestigt de waarheid van dit elders verzwegen incident.

(141) CLAEYS, Pr. *Notes et souvenirs*, III, Gand, 1907, p. 222.

(142) Brief van Isabella Lombaerts, huysvrouw van François Rauvoet, te Brugge. 14 december 1754, *Staten...*, bundel 7475.

(143) Over die zaak, *ibid.*, bundel 7486.

(144) 3 juni 1752, bundel 7475.

een te kleine maat gebezigd geworden ¹⁴⁵. Nu echter betrof het een zaak van grote omvang. Van bij de inzet van het onderzoek stonden de aannemers er slecht voor: aler maatregelen werden getroffen, kwam er een aanbod (12 september) van twee bekende landmeters, Mote en vanden Kerckhove, om de nameting te verrichten op hun eigen kosten. Voor alle betaling verzochten ze enkel 1/5 (in een ander document 1/50) van alles wat teveel was betaald. Ze konden dit voorstel doen want ze waren zeker van hun beweringen. De gouverneur vond het goed, maar hun doening moest door een vertrouwensman onopvallend worden nagegaan ¹⁴⁶. De geest van Filips II was nog niet dood! Later vond men de vergoeding nog te aanzienlijk.

Jan Baptist Liebaert kreeg de eerste eer. Hij moest op maandag 7 oktober te 10 uur voormiddag met zijn vennoten op het stadhuis verschijnen ¹⁴⁷, « tot het ajusteren van zijn rekeningen (reinig en verdiepen van de vaart) die het vorig jaar in mei en november waren afgesloten ». Het onderzoek viel nadelig uit. Een week later volgde het bevel, drie aannemers « in bewaring te brengen ». Men zou beginnen met Liebaert, Fervaques (van Ieper) en Kerber. Hun bezit moest meteen worden aangeslagen. Tot aan de aanhoudingen moest alles geheim blijven voor de gedeputeerden, die aan de raadsvergaderingen van 1752 en 1753 hadden deelgenomen ¹⁴⁸. Liebaert en Fervaques kwamen op zondagmorgen 20 oktober « op uitnodiging » aan. Elk afzonderlijk werden ze « opgehouden » onder bewaking van een deurwaarder, Fervaques (door Jac. Clabodts) in de herberg « De Grootte Croone », Liebaert in « den Bruynvisch » ¹⁴⁹. Kerber scheen te Doornik te zijn in dienst van de Generale Staten ¹⁵⁰. 's Anderendaags wenste de minister de Staten geluk met de vlugge uitvoering van zijn bevel en wees op het belang van de inbeslagname. Het was een waarborg voor de voorziene terugbetalingen.

De ondervraging werd uitgesteld daar een brief, voor Fervaques bestemd, onderschept was geworden. De gouverneur zou onderzoeken « of

(145) Vilain XIII, 15 september 1756, bundel 5152.

De aannemer Fomprez kloeg dat de directie onregelmatigheden had begaan door het veroorzaken van nutteloze onkosten. Zo had men zand op grote afstand laten halen, terwijl het op de werken zelf te krijgen was. Brief september 1756, 5152. Tijdens de werken werd een deel van de Coupure in regie gegeven, hetgeen de ijver van de uitvoerders zeker niet zal hebben aanvaard. LENDERS, P., *op. cit.*

(146) Karel van Lorreinen aan de Staten, 24 oktober 1754.

(147) Keizerlijk bevel 24 september, meegedeeld in brief van Rooman.

(148) Bevel van 15 oktober, daags daarna aan de Staten meegedeeld.

(149) Er bestond van 1650 tot 1790 een « Bruynvisch » op de Hoogpoort, vroegtijd « De Wapene van Enghelant » genoemd. Het huis stond rechtover de Conciërgerie van de Keure, nl. het gedeelte van het Stadhuis waar de Keure bijeenkwam. DE POTTER, Fr., *op. cit.*, II, p. 282.

« De Grootte Croone » is waarschijnlijk een herberg in de Catalognestraat (vroeger « Cattesteghe ») op de hoek bij het Belfort en de Korte Ridderstraat. In 1836 werd dit huis afgebroken en meer achterwaarts heropgebouwd. DE POTTER, Fr., *op. cit.*, III, p. 371 en 373.

(150) Af te leiden uit een mededeling in de brief van de Staten tussen 24 en 29 oct. « Kerber n'a des biens qu'en Hollande, selon la déclaration de Fervaques »; ook in de brief van Cobenzl 21 oktober.

er niets in voorkwam dat klaarte kon brengen ». Er bleek alleen uit dat de schrijver, die zijn deel- en lotgenoot Liebaert zelf was, op voorhand scheen te weten wat Rooman, die als commissaris met de zaak was belast, nog ging doen. De gevangene uit « de Bruynvisch » had dus kans gezien een brief buiten de herberg te smokkelen. Hij neemt het avontuur niet al te zwaar op, al noemt hij het een « maschere » (pestbuil!). Het viel hem bitter, dat Pycke en zijn vrouw, « de Bruynvisch voorbijgaande, begonnen te « spoken en te lachen » toen ze hem bemerkten. Pycke had toch ook alles helpen goedkeuren... De verveling zit hem dwars, hoewel de brief amper één dag na zijn arrestatie werd geschreven. Warme vriendschap spreekt uit dit schrijven¹⁵¹ dat, na onderzoek, onbelangrijk werd geacht, maar toch met een wenk voor nauwlettender toezicht werd teruggezonden.

Ook Anthone de Bock, uit Moerbeke-Waas, moet worden aangehouden en naar « de Croone » overgebracht. Jan Philip Lippens, uit dezelfde gemeente, wordt voor 4 november op het stadhuis gedagvaard¹⁵². Tot volledige schadevergoeding toe moeten, in al de behandelde gevallen, de gedeputeerden welke in de vorige ambtsperiode die mandaten mede hebben ondertekend, persoonlijk verantwoordelijk worden gesteld¹⁵³.

Documenten worden door de twee partijen ter inzage aangevraagd. De vroegere gedeputeerden verzochten om alle stukken die waren opgevorderd door twee bestuursdecreten (24 sept. en 14 oct.). Hun werd toegestaan afschriften te laten maken naar geverifieerde kopiën, aan een door hun groep aan te wijzen persoon ter hand te stellen. Van hun kant vroegen Mote en vanden Kerckhove naar de plannen en tekeningen. Die waren in het bureel van de bijeenkomsten niet te vinden, zo werd er verzekerd door de vroegere gedeputeerden. De huidige raadslieden hadden maar weinig hoop ze in handen te krijgen, tenware dat de minister ze van de ingenieurs zou afeisen. De landmeters wilden bewijzen hoe groot het bedrog was geweest, tegenover hen die de zaak in 't duister wilden laten¹⁵⁴. Cobenzl, die Botta als minister had opgevolgd, moest werkelijk de stukken aan luitenant-kolonel Delaing vragen; en « zo ze worden gevonden, wat vanzelfsprekend is », komen ze vast en zeker naar de Staten¹⁵⁵.

Bitter klaagt het verslag aan de minister over de heftigheid, waarmee de voorgaande gedeputeerden hun hopeloos onverschoonbaar beleid willen verdedigen¹⁵⁶. Ze verlangen zelfs alle stukken van 1750 tot einde juli

(151) « Niets verdriet mij meer dan beroofd te zijn van uw aangenaam gezelschap... dat wij elkaar nog mochten spreken en troosten... ik wens hartgrondig dit liever alleen te mogen dragen om Jo^e uw allerliefste deze passage te eviteren. Ik groet U met hart en gedachten. Adieu ».

(152) Lippens had de vooraf overeengekomen voorwaarden niet nagekomen, « tot merkkelijk nadeel van het publiek ». De lijst der betrokken aannemers noemt nog : Mattheus Jacob Odoor, N. Coolman, Charles de Heze, Niclais Boom, Algoet en Houwens. Karel van Lorreinen aan de Staten, 14 oktober.

(153) Dezelfde aan dezelfde, 13 november.

(154) Staten aan Cobenzl, tussen 24 en 29 oktober (minute).

(155) Cobenzl aan Vilain XIII, 29 oktober.

(156) Pycke, O'Donnogue en Fierens waren in naam van de anderen met die verdediging belast.

1754. Wanneer zulke hoeveelheid documenten in verschillende handen geraakt wordt het gevaarlijk, niet alle stukken zijn geregistreerd. En toch mag niets verloren gaan. Raadsheer Rooman beweert vlakaf dat heel dit manœuvre enkel moet dienen om de zaak te rekken. Persoonlijke misnoegdheid was wellicht niet vreemd aan deze uitlating: een der leden heeft hem driftige verwijten toegeslingerd. Het verslag besluit ontmoedigd: « Zijn wij er de schuld van dat zij verkeerd hebben gewerkt? Wij geven hen alle wapens in de handen die zij vragen; kunnen wij het helpen dat ze er geen naar hun gading vinden? Ze zijn als de honden die de stok nalopen die naar hen wordt geworpen. Wij staan nu met vier vergaderingen in de Staten: het Comité, de geheime Jointe van de vroegere leden, de Vergadering vóór de Commissaris, en de gewone... »¹⁵⁷.

De gevolgen van het onderzoek konden niet twijfelachtig zijn. Op bevel van de gouverneur werden reeds in oktober de bezittingen van negen onder de aannemers in beslag genomen¹⁵⁸. De anderen zouden volgen¹⁵⁹. Dat de maatregel werd uitgevoerd, blijkt uit de klachten die nog in mei 1755 bij de hogere overheid werden geuit over de nood, die in verscheidene families daardoor ontstond. Deze toestand heeft niettemin niet lang geduurd. In het volgend jaar kwam het geding tot vóór de troon. De keizerin zette heel de zaak stop met een ontslaging van rechtsvervolging¹⁶⁰. Zo komt het dat bv. Jan Baptist Liebaert nog jarenlang aan de ondernemingen kon verbonden blijven¹⁶¹. Die het eerst was gevangen gezet, blijkt tenslotte de grote bevoorrechte te zijn geweest.

Deze uiteindelijke beslissing is ten andere minder belangwekkend dan het tafereel van de bewogen financiële en bestuurlijke verwarring, waarvan dit alles slechts één geval was.

STEMRECHT VOOR SUBSIDIES AFGEKOCHT

De uitgaven voor de waterwerken waren, door al die wederwaardigheden en miseries, tot ver boven het dubbele gestegen van wat aanvankelijk was voorzien. De subalternen, die geen meezeggenschap hadden in de beslissingen, zouden nu geldelijk moeten tussenkomen, omdat de grote steden de last niet meer alleen konden dragen. Dit deed de maat overlopen, en de kasselrijen met de andere smalle steden kwamen eensgezind in het verzet.

(157) *Verslag* (minute) tussen 24 en 29 oktober.

(158) Karel van Lorreinen aan de Staten, 14 oktober.

(159) Moest de inbeslagname niet voldoende de terugvorderingen dekken, dan zouden de vorige gedeputeerden persoonlijk geldelijk inboeten.

(160) *Réponse aux Réflexions*, waarover later. LENDERS, P., *op. cit.*

(161) o.a. voor 1755: 28 november, bundel 7475; voor 1756-57: 7476; voor 1759: 15 februari, 7480, nl. nog onbetaalde rekeningen voor afbraak, metselwerk sashuis, enz. In dezelfde *Staten van Vlaanderen* zitten nog 5 belangrijke rekeningen van Liebaert uit 1755 tot 1759, nl. nrs 3261, 3264-66, 3268, en een lijvig register, « *Compte Général de Liebaert* » voor 1754-59 (nr 3270), alle over de werken van Slyckens.

Een invloedrijk man heeft deze tegenstand als het ware verpersoonlijkt. Burggraaf Jean Jacques Philippe Vilain XIII, vroeger burgemeester te Aalst, had sinds hij te Gent woonde (1751), het rampspoedig geldelijk beheer van de Staten gehekeld¹⁶². Later zou hij, anoniem, een scherpe kritiek daarover schrijven in een werk dat hij op slechts 40 exemplaren liet drukken¹⁶³, omdat hij voorzag welk een storm zijn boek ging verwekken. Deze openbare aanklacht joeg tal van gekende families in het harnas.

Raadpensionaris Pycke vooral voelde zich persoonlijk het meest getroffen. Het ging hier werkelijk tussen hem en Vilain. Pycke was vroeger te Aalst stads- en landpensionaris geweest, had daar schriftvervalsing gebruikt om zich bevoegdheden aan te matigen die hij niet bezat, en was daardoor met Vilain in botsing gekomen. Nu ze beide te Gent waren zou Vilain hem daar de beslissende nederlaag doen lijden¹⁶⁴.

Door sterk aan te dringen kon Pycke de gouverneur ertoe bewegen, dat de meest kwetsende uitlatingen uit de tekst van het boek zouden worden weggelaten, namelijk waar over het geval van de Coupure een bittere aanklacht voorkomt. Vilain noemt ze « een even nutteloze als geldverslindende onderneming, ze werd begonnen tegen de meest vanzelfsprekende voorzichtigheid in; de onkosten werden niet vooraf overwogen tegenover het beoogde doel; er werd geen rekening gehouden met de beschikbare middelen en werkkrachten. Het verloop ervan was al zo onregelmatig als de inzet. Tot schande van geheel het land zal de Coupure een gedenkteken blijven van machteloosheid en achteruitgang. Wee het volk wiens regeerders niet kunnen cijferen en waar, in gewichtige zaken van algemeen belang, de overheden moeten bekennen dat zij hebben gefaald... ».

Het boek verscheen in de tweede helft van april. In sommige exemplaren, wellicht vóór de genoemde censuur afgewerkt, is de tekst volledig gebleven; in andere is het geschrapte gedeelte op een bijgeplakt blad, netjes met de hand beschreven, in de voorrede van het boek (*Réflexions sur les finances de la Flandre*) leesbaar gesteld¹⁶⁵. Ook in de weerlegging van de aangevallen gedeputeerden, is het bewuste tekstgedeelte opgenomen¹⁶⁶. Deze uitgebreide verdediging tegen de beschuldigingen van Vilain heet *Réponses aux Réflexions imprimées sur les Finances de la Flandre* en draagt als datum 12 mei 1755, drie weken na het verschijnen van de *Réflexions*¹⁶⁷. Het werd door elf leden ondertekend, maar het is wel Pycke die als de eigenlijke auteur mag worden genoemd. Hij kreeg geen toelating om zijn werk te laten drukken¹⁶⁸.

(162) VAN KALKEN, Fr., *Vicomte Jean-Jacques-Philippe Vilain XIII*, in *Biographie Nationale*, XXVI, Bruxelles, 1936-38, col. 744.

(163) *Réflexions sur les finances de la Flandre*, s.l., 1755.

(164) LENDERS, P., *op. cit.*

(165) zo in het ex. in de bibliotheek van het Stadsarchief te Gent.

(166) op p. 150 ervan.

(167) Het is een reg. in handschrift, *Staten...*, nr 4710.

(168) LENDERS, P., *op. cit.*; VAN KALKEN, Fr., *art. cit.*, col. 745, zegt dat de *Réflexions* van Vilain verboden werd: de werkelijkheid is dus juist omgekeerd.

In zijn *Réflexions* schrijft Vilain XIII verder dat, met veel minder onkosten, een vaarweg had kunnen gelegd worden van af de Brugse poort langs de Waldam, de Leie (Ekkerghem, de Bijloke) en vandaar naar de Ketelvest, zonder een nieuw kanaal te graven¹⁶⁹. Met die mening was de schrijver nogal simplistisch te werk gegaan. Natuurlijk zou de voorgestelde weg het nieuw kanaal onnodig hebben gemaakt. Toch zouden niettemin grote werken van uitdiepen nodig zijn geweest, en later voortdurend het kostbare onderhoud van de langere waterweg. Hadden de Staten met hun methode van aarzelingen en onhandigheid zo iets moeten uitvoeren, dan zou Vilain al niet veel minder dan nu geklaagd hebben! Voor de schippers zou het ook een langere omweg hebben betekend.

Tegenover het gestelde doel was de Coupure, afgezien van de manier waarop het werk was voltoerd, zeker niet de slechtste oplossing.

Jean-Jacques-Philippe kreeg zijn kans, toen de Staten weigerden nieuwe subsidies voor de Oostenrijkse regering te stemmen. De kasselrijen van Aalst, van Waasland, Kortrijk en Dendermonde die geen stemrecht in de Staten hadden, beloofden de regering te steunen bijaldien ze ook stemgerechtigden in de vergadering kregen. Vilain steunde Cobenzl in deze aangelegenheid en dank aan zijn bemoeiingen kregen de subalternen, bij ordonnantie van 5 juli 1754, volledig stemrecht¹⁷⁰, de nieuwe stemgerechtigden bekwamen meer dan tien stemmen tegenover twee voor de Clergie en drie voor de grote steden¹⁷¹. Door deze schikking kwamen de vroegere meerderheidsstemmen in een machteloze minderheid. Dit was weer overdreven. Niet lang daarna kwam een betere regeling¹⁷², waarbij de Clergie 2, de Steden 3 en de kasselrijen samen ook 3 stemmen kregen. Met die beschikking echter dat voor de twee laatsten het gezag van hun stemmen afhankelijk werd gesteld van hun geldelijke afdragingen¹⁷³ of subsidies. De smalle steden hebben hun stemrecht moeten afkopen.

Bij deze grondige verandering was de partij voor Pycke verloren¹⁷⁴

(169) Tekst als citaat bij een tekening (*Atlas GOETGHEBUER*), bij het voorgaande uit de geschrapte zinsneden. De redenering verschilt grondig met de twisten uit 1738: Vilain was niet tegen een verbinding met de zee, maar tegen de manier waarop ze was gemaakt.

(170) « voix délibérative et décisive »: *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, 3e série, VII, Bruxelles, 1891, p. 349.

(171) Waarop VAN KALKEN, *Fr.*, *art. cit.*, col. 744 steunt om te schrijven dat de subalternen *samen* 2 stemmen kregen, is niet goed uit te leggen: de tekst van de ordonnantie is duidelijk.

(172) *Recueil des Ordonnances...*, *op. cit.*, p. 514, ordonnantie van 18 oktober 1755.

(173) « y aura une influence selon son transport dans les subsides », *ibid.*

(174) Het bewuste *Placcaet* (5 juli 1754) (*Vyfden Placcaet-Boeck van Vlaenderen*, vol. VIII, Gent, 1763, p. 339 vlg.) vernieuwde, inzake stemrecht, een oud Reglement van de Aartshertogen uit 1614 (*ibid.*, p. 346). Art. VIII van de nieuwe wet deed de actuarius van de Statenvergadering aftreden na 3 jaar. Pycke en O'Donnogoe vielen onder deze maatregel. Pycke had grote sommen betaald bij zijn ambtsaanvaarding en Aalst, Brugge en Gent (resignatie van voorganger, taksen...) en vroeg terugbetaling, hij ontving ze slechts gedeeltelijk. Deze betwisting duurde voort zolang hij leefde. LENDERS, P., *op. cit.*; *Staten...*, bund. 7479.

en de oppermacht van Brugge en Gent was ten einde ¹⁷⁵.

Hoewel het er de schijn kan van hebben, werd toch de opsomming van al de voorafbesproken miseries allerminst uitgesteld uit leedvermaak, en om de provinciale Staten in hun mislukkingen te kleineren. Naast de onloochenbare tekorten, bestond er zonder twijfel werkzaamheid en plichtsbetrachting. Doch over hen die stipt en trouw hun werk deden, zwijgen gewoonlijk de documenten.

ECONOMISCH BELANG VAN DE COUPURE

Het belang van de Coupure moet worden gezien in het gehele van de verwezenlijking. De pogingen uit 1738 voor een doorsteek te Brugge, door Gent ondernomen, waren gericht geweest op plaatselijk voordeel. Zeeschepen konden dan zonder omweg noch belemmering tot in de stad gebracht worden (aan de Brugse poort nl.). De doorsteek echter te Gent stelde ook het diepere binnenland toegankelijk voor de zeevaart vanuit Oostende, de enige haven van betekenis sinds het afsluiten van de Schelde. Dat het hier werkelijk om zeeschepen gaat, blijkt ontegensprekelijk uit de teksten ¹⁷⁶, om zeeschepen evenwel met afmetingen die zij in die tijd hadden ¹⁷⁷. Voor de handelaars was dit zeker geen gering voordeel. Vroeger ging een gedeelte van hun verdienste weg aan de franse, engelse of hollandse zeevaarders, die voor hen heen en weer reisden om de waren te vervoeren die zij in de vreemde kochten en verkochten. Nu vaarden zij zelf, op eigen schepen naar Brabant ¹⁷⁸. Omdat de nieuwe draai- bruggen een bredere geul openlieten dan de oude gemetste en overwelfde bruggen met hun smalle vaargaten, konden ook de grootste inheemse schepen langs de vaart in en van de zee komen. Toch is de zeevaart, voorbij Gent, volgens andere bronnen niet zeer belangrijk geweest ¹⁷⁹.

Veel groter is het gebruik van de Coupure als binnenvaart. Van uit Oostende heeft het goederentransport naar Gent, in de tweede helft van de XVIIIe eeuw, een zeer grote uitbreiding gekend. Van 1760 tot 1780

(175) VAN ROOSBROECK, R., in *Geschiedenis van Vlaanderen*, V, Brussel, 1940, p. 201-202.

(176) « puisque les bateliers ne peuvent point aller en mer » nl. indien te Brugge geen Coupure zou komen; « c'est le seul expédient pour rétablir... la navigation maritime; les négocians pourront faire commerce directement par la mer... »: *Rekwest van 5 juli 1738*, GILLIODTS-VAN SEVEREN, L., *Carrulaire...*, p. 131-133. Een rekening uit 1774 spreekt over het afhalen van het zeeschip aan de Zwarte-Gat-Buyse, *Staten...*, bundel 5120; in 1826, één jaar voor het kanaal van Terneuzen bestond, tekent Pierre Henry Pieters, vader, een « plan voor verbetering van de handel » enz. Hij voorziet het verzamelen van al de zeeschepen komende van Oostende, Terneuzen, Antwerpen, « in cas van oorloghen »: komende van Oostende moesten die zeker door de Coupure te Brugge: Stadsarchief Gent, *Atlas GOETGHEBUER*, 158.

(177) « Schepen die nu van Oostende komen, ook de grootste die in het land worden gemaakt, en die vroeger niet van of in de zee komen konden, zoals de Brabantse bijvoorbeeld ». *Réponses aux Réflexions*, p. 145-151.

(178) *Réponses aux Réflexions*, *ibid.*

(179) LENDERS, P., *op. cit.*

is de hoeveelheid verdubbeld¹⁸⁰. Betere jaren waren toen gekomen voor de Gentse economie. De suikerrafinaderij, de herlevende katoennijverheid begonnen hun geleidelijke opgang¹⁸¹; de glas- en gleisnijverheid en de zeepziederij herwonnen hun vroegere bloei¹⁸². Langsheen de Coupure werden, de ene na de andere, deze industriën opgericht. De scheepvaart bleef er druk, zelfs in latere jaren¹⁸³. Men zag er voortdurend vrachtschepen, voortgetrokken door diepvoorovergebogen «scheeptrekkers», ofwel door paarden; later waren het lichters met hele slierten boten achter zich. De lange omweg door de stad werd door de Coupure uitgeschakeld, zowel voor de schepen die langs de Ketelvest uit de Schelde kwamen, als voor de Leieboten komend uit Noord-Frankrijk. Nog heden moet al wat Gent binnenkomt of dóórvaart van de Schelde of de havendokken naar Brugge en Oostende, — van Frankrijk (Aire) naar onze zeekust, langs de Coupure varen¹⁸⁴.

De grote diepgang die zelfs de oude zeeschepen in de Coupure vonden, hangt samen met een ander voordeel dat het nieuwe kanaal bezorgde. Vroeger kon het waterpeil in de Brugse vaart niet altijd voldoende worden gevoed door de kleine waterlopen die erin uitmondde¹⁸⁵. Daardoor lag bij laag peil, de binnenscheepvaart soms maandenlang stil. In de zomer van 1736 stond het water slechts drie voet hoog... Nu echter was de bovenloop van de Overschelde en van de Leie rechtstreeks verbonden met de brede en uitgediepte vaart en het peil bleef hoog genoeg, zelfs voor de grootste schepen. Vroeger liet men soms, door het tekort aan water, bij hoge tij zeewater in de vaart opvloeien door de sluizen van Slykens. Dit was uiterst schadelijk voor het gewas, de grond was tot vier mijlen ver langsheen de vaart met zout doordrenkt en ook het vee leed er onder. Nu had men 18 voet water, genoeg voor de handelsschepen van de grootste havens¹⁸⁶, zodat kon gezegd worden dat de gehele waterweg van Oostende naar Gent de bestgespijste was van Europa¹⁸⁷.

Dit betekende meteen een belangrijke ontlasting voor heel het stroomgebied¹⁸⁸. Hoewel zoiets niet als een der voornaamste doeleinden zal beoogd zijn geweest, schijnt de Coupure hier een kostbare verbetering te hebben gebracht.

(180) FRIS, V., *Histoire de Gand*, 2e éd., Gand, 1930, p. 276.

(181) VAN WERVEKE, H., *Gand, esquisse d'Histoire sociale*, Bruxelles, 1946, p. 107.

(182) FRIS, V., *ibid.*

(183) bv. een steekproef uit 1879, Rijksarchief Gent, Fonds *Bruggen en Wegen*.

(184) Wanneer de Ringvaart zal worden opengesteld, zal de toestand grondig veranderen. Nu is de Leie binnen Gent, als doorvaart, verboden weg. Voor de opvaart worden alleen voor één losplaats (Minnemeers) de sluizen van de Baudelokaai nog opengedraaid (vóór de monding in de Schelde): (uit gesprekken met schippers en de ontvanger van de aanlegtaksen).

(185) Waldam, Vestgracht, smalle Leiearm uit de meersen, Zate bij de Brugse poort. Verder de Kale e.a.

(186) *Réponses aux Réflexions*, op. cit., *ibid.*

(187) ANDRIËS, J.O., *Recherches historiques sur les voies d'écoulement des Eaux des Flandres à l'occasion du projet de loi relatif à la construction du canal de Selzaete à la Mer du Nord*, Bruges, 1838, p. 26.

(188) *Réponses aux Réflexions*, *ibid.*

Vóór 1648 gebeurde de afwatering normaal. Sinds Noord-Nederland onafhankelijk werd, zijn de waterwegen veranderd in mogelijkheden voor overstroming, als een verdedigingsmiddel bij oorlogsgevaar. Veel sluizen kwamen op Hollands grondgebied, en Holland beheerste de andere, door nieuwe sluizen stroomafwaarts van de onze te plaatsen¹⁸⁹. Nog in 1756 werd, in de verdedigingswerken van Sluis-de Paswater-sluis gebouwd, die het afloopkanaal van het Zwin afsloot¹⁹⁰. De vreemde machthebbers, die door hun afsluitingspolitiek aan de streek tussen Gent en het Sas-van-Gent regelmatig overstromingen bezorgden, moesten nog jaarlijks worden betaald voor hun zogenaamde diensten van afwatering¹⁹¹.

Langs de Coupure kon het overtollige water nu naar Brugge en de zee wegvloeien. Dit gebeurde in samenwerking met het gehele sluisensysteem van Schelde en Leie, nl. Oudenaarde-Doornik en Harelbeke-Menen, waar de sluiswachters elkaar bij hoge stand verwittigden. Wanneer de Fransen later de hele inrichting verwaarloosden en de waterwegen lieten verslijken, dierf het provinciebestuur in een verslag (uit 1810) de Oostenrijkse tijd betreuren, waar tussen 1775 en 1795 geen enkele overstroming van binnenwaters is voorgekomen, terwijl sindsdien, door de nalatigheid van het Frans bestuur, elke winter de waterellende terugkeerde, en in de zomer de fabrieken leden onder het tekort aan water¹⁹².

Ten slotte bezorgde de Coupure aan de Brugge vaart bestendig stromend en fris water. Het uiterst gering verval van de vaart veroorzaakte vroeger te Brugge stilstaand, en 's zomers erg vuil water in de meeste stadskanalen. Bij droog weder moest Oostende ditzelfde water gebruiken. Nu werd alles dagelijks vernieuwd¹⁹³.

Om de belangrijkheid van de Coupure als doorvaart te schatten, kan ze worden vergeleken bij andere doorgangen binnen en buiten de stad. Sluis en brug aan St Agnete brengen rond 1800 iets méér pachtgeld op dan deze aan de zogenaamde Pasbrug (Visserij-sluis) nl. 3966,67 fr. tegen 3704,17. De verpachting van de sluis te Aalst is de helft minder (1055,84), terwijl voor de grote sluis van Dendermonde meer dan het dubbele wordt gegeven (8163,27). Daartegenover kost St Agnete aan onderhoud in 1818 minder dan de Visserijsluis (500 tegen 600), en Laurent Rapaille, sluiswachter op de Coupure, ontvangt in 1802 ook een kleinere jaarwedde dan zijn collega op de Visserij (360 fr. tegen 450)¹⁹⁴.

Deze enkele gegevens wijzen op een druk scheepsverkeer, en ook uit dit oogpunt lijkt het bestaan van de Coupure verantwoord.

DE COUPURE-HAVEN

De oude graanstapel gebruikte het Stapelhuis op de Graslei. Later kwam

(189) ANDRIES, J.O., *op. cit.*, p. 3.

(190) *ibid.*, p. 44.

(191) *Réponses aux Réflexions...*, p. 144.

(192) *Staten van Vlaanderen, Supplément « Franse Tijd »*, bundel 8016.

(193) *Réponses aux Réflexions, ibid.*

(194) Rijksarchief Gent, *Département de l'Escaut*, bundels nrs 1793 en 1795; *Hollands tijdperk*, bundel A 172.

het Pakhuis op de Koornmarkt als stapelplaats van verzonden koopwaren, in gebruik¹⁹⁵. Toen de Gentse nijverheid een nieuwe bloeitijd inging, werd dit gebouw te eng en stelde de Oostenrijkse regering in januari 1778 vóór, de St Niklaaskerk, die dichtbij de vroeger-gebruikte plaatsen stond, als stapelhuis, lijnwaadmarkt en handelsbeurs in te richten. De voormalige Jezuitenkerk zou dan voor de St Niklaaskerk kunnen dienen. Er kwam protest, niet alleen van het plaatselijk kerkbestuur en van de handelskamer, maar vooral van de kooplieden die aan en rond de Vrijdagmarkt woonden, en die hun zo belangrijke lijnwaadmarkt (« Lakenmetershuis ») zouden zien uit de buurt verhuizen¹⁹⁶. Het voorstel werd ingetrokken¹⁹⁷.

Omdat veel zeeschepen nu aanlegden en gelost werden bij de kom van St Agnete, besloot het stadsbestuur op die plaats een nieuw gebouw op te richten, dat op twee jaar tijds werd afgewerkt (1779-1780). Stad en provincie droegen samen de uitgaven.

Het « Keizerlijk Entrepôt » had één verdieping boven het gelijkvloers. Het stond langsheen de oever tussen het oude Bijlokestraatje, dat in 1883 verdween, en de huidige Bijlokestraat. Er werkten stukwerkers en kraankinders of wijschroeders¹⁹⁸. De eerste loskraan werd er in 1780 geplaatst aan de kom, tussen de twee vooruitspringende sluisuren. Zij heette de « Wippe », vandaar de naam Wippestraat (nu veranderd in Schepen Maurits de Weerstraat). De Wippe had de vorm van hoofdletter T¹⁹⁹. Soms stonden twintig en méér stukwerkers op een rij achter elkaar de zware ketting te trekken om katoenbalen, pakken en vaten op te halen. Wanneer de kraan mocht rusten wiegden de straatjongens in de ketting naar hartelust. De Wippe werd jaarlijks openbaar verpacht. Nog in 1837 werd een nieuwe gemaakt, maar in 1885 verdween ze voor goed, en ze werd toen verkocht voor 92 fr.²⁰⁰.

Wanneer het kanaal van Terneuzen in gebruik werd genomen (ingehuldigd 19 november 1827), verminderde het belang van de Coupurehaven en begon de ontakeling van het Entrepôt. De afbraak gebeurde bij gedeelten, in 1827, 1852, 1865²⁰¹. Intussen was in 1842 een nieuw stapelhuis aan de Dokken gekomen²⁰².

Aan de Coupure had de bedrijvigheid slechts een halve eeuw geduurd.

APOTHEOSE

Goed bedoeld, moeizaam verkregen, hardnekkig bekampt en bitter ver-
weten, zou het nieuw kanaal met geesdrift worden bezongen.

(195) CLAEYS, Pr., *Les Monuments de la ville de Gand*, Gand, 1905, p. 90-99.

(196) DE POTTER, Fr., *Gent*, VI, p. 200-203.

(197) CLAEYS, Pr., *op. cit.*, p. 297-299.

(198) FRIS, V., *op. cit.*, p. 276; VOISIN, A., *Guide des voyageurs dans la ville de Gand*, 2e éd., Gand, 1831, p. 290.

(199) CLAEYS, Pr., *op. cit.*, p. 107-108; *Atlas Goetghebuer*, bundel 158.

(200) *Het Volksblad* van 9, 16 en 21 mei 1905.

(201) CLAEYS, Pr., *ibid.*

(202) CLAEYS, Pr., *Notes et souvenirs*, p. 224.

Natuurlijk was het uiterlijke van bij het begin nog niet zo verzorgd. Het aanleggen van de wandeldreven, van de begroeide oevers, dat alles vroeg tijd²⁰³. Tot in 1781 duurden de aardewerken aan de taluds²⁰⁴. in 1785 werden de platanen geplant²⁰⁵.

Oude afbeeldingen uit de jaren 1800 (1788-1830), toen ze nog een nieuwigheid was, tonen de Coupure als een net onderhouden kanaal met betrekkelijk lage oevers, aan beide zijden beplant met een dubbele rij jonge bomen, te midden van een schaars bebouwd landschap gelegen, de groentenkwekerijen nl. van Ekkergerm (« de Koolkappers »). In de omtrek van de Rozemarijnbrug steken windmolens, op hoge « meulenbergen », hun wieken boven het groen uit; en naar het zuidwesten priemt de scheve toren van Ekkergerm, zonder belemmering van uit de verte zichtbaar, naar omhoog. Aan weerszijden van de brug staan enige huizen en veel verder, naar de stad toe, rijst de gebouwenmassa van het entrepôt op. Daarboven uit klimmen de toren en de koepel van de O.L. Vrouwkerk op St Pieters de hoogte in²⁰⁶.

Het water van de Coupure was zeer helder en visrijk. Altijd zaten er lijnvisseren beneden bij het water, met hun roeden, schepnetjes en korfjes. Drie of viermaal in het jaar werd met lange sleepnetten gevist en dan werd een soms verbazende hoeveelheid vis gevangen. Visschotels kon men krijgen in de meeste herbergen in het omliggende: Iepenstraat, Stoppelstraat, Twaalf Kameren, Phoenixstraat²⁰⁷.

Vroegere schrijvers loven in bewoordingen die ons erg opgeschreefd lijken, maar in die tijd goedkeurend werden beluisterd, het aantrekkelijke van de Coupure-oevers. « Geen andere wandelweg kan erbij worden vergeleken », schrijft een Parijzenaar in 1818. « Zover het oog kan zien loopt dit kanaal voort, met meerdere sierlijke bruggen overspannen. In de lange dreven rijden jonge lieden te paard, de dames in open koetsen. Onderweg kunt ge, in bonte afwisseling, de schilderachtigste buitenverblijven en de prachtige huizen van een welvarende stad bewonderen: en nog kan ik U slechts zeer onvolkomen deze heerlijke wandelplaats beschrijven »²⁰⁸. « Vooral in de lente en de herfst, wanneer de begoede lieden in de stad blijven, is daar drukte en beweging. Langsheen de weg, gevormd door de dubbele en driedubbele rijen grote bomen, is er verscheidenheid genoeg: het uitgestrekte Stapelhuis, talrijke lust- of « speelhuisjes », suikerrafinaderijen en katoenspinnerijen, het enorme gevangenisgebouw²⁰⁹, staan achter de lange dreven linden en esdoornbomen »²¹⁰.

(203) *ibid.*, p. 32.

(204) *Staten*, bundel 5129.

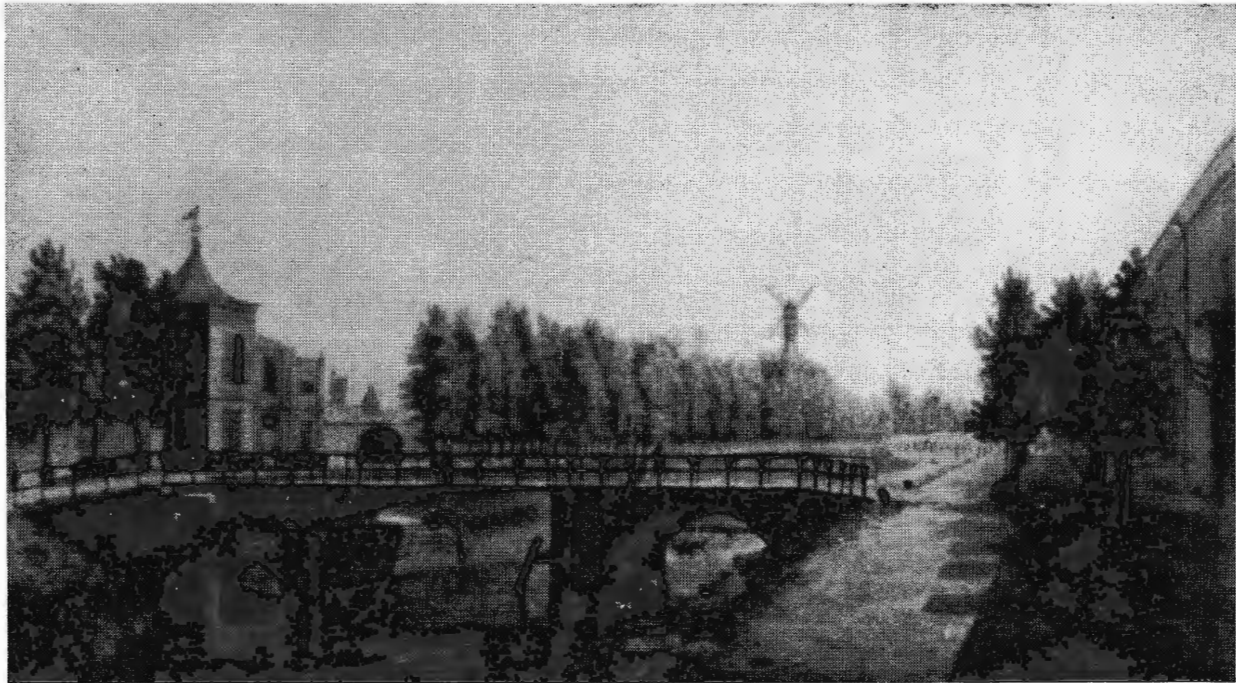
(205) CLABYS, Pr., *Notes et souvenirs*, p. 224.

(206) Een collectie van zulke voorstellingen zit in *Atlas Goetghebuer*, bundel Coupure (nr 158).

(207) Het Volksblad, *loc. cit.*

(208) *Lettres sur la ville de Gand*, cit. bij GOETGHEBUER, zelfde bundel.

(209) Op initiatief van Vilain XIII gebouwd. In 1771 zond hij een *Mémoire* naar de Staten voor een nieuwe en meer menselijke en opvoedkundige vorm van behandeling voor de gestraften (nota bij VANDERMEERSCH, P.-C., *Inventaire des Cartes et des Plans conservés aux Archives de la Flandre Orientale*, Gand, 1850, p.

DE COUPURE,
getekend op 11 juli 1788, « te 1 uur in de namiddag » (aquarel, Atl. G., nr 158,
« Coupure »).

Deze pompeuze stijl overdrijft nog niet zo erg als een andere beschrijving van dezelfde Coupure-boorden, waarbij de fabriekschouwen van de katoenweverij op de rechteroever als « hemelhoge obelisk »²¹¹ worden afgeschilderd; of nog als « een schone en prachtige kolom, wier uitzicht verrukkelijk zal zijn, van de ene zijde beheersend uitgestrekte meersen, waarachter men de torens van St Denijs, Afsnee en Drongen zal ontdekken, van de andere zijde zal men de stad als uitzicht hebben, en aan haar voet, de wandeling van de Coupure »²¹². Natuurlijk spreekt de begrijpelijke geestdrift voor de herleving van de industrie te Gent — « het Manchester van de Nederlanden »²¹³ — hier ook een woordje mee...

Toen een nieuw kwartier aan het Zuidstation, de Dierentuin, het Park, de belangstelling begon te trekken, werden de Groendreef²¹⁴, de Nieuwe Wandeling en de Coupure als geliefkoosde wandelplaatsen door de zondagse Gentenaars geleidelijk verlaten²¹⁵. De Coupure is nu een laan geworden zoals er vele te Gent zijn.

Toch was haar geschiedenis het wellicht waard, in voorgaand opstel te worden geschetst²¹⁶.

54, n° 184. Plan van ong. 1772). Toch ijverde hij nog *veel* vroeger voor dit doel (LENDERS, P., *op. cit.*). In 1772 werd de oprichting door de Keizerin beslist. Het gebouw werd in 1775 in gebruik genomen: « het Rasphuis ». Amerika deed het na, en de meeste Europese landen volgden het « Amerikaans » stelsel, dat van Gent kwam... VAN KALKEN, Fr., *art. cit.*, col. 746-747.

(210) VOISIN, A., *op. cit.*, p. 309; VANDER MAELEN, Ph., *Dictionnaire géographique de la Flandre Orientale*, Bruxelles, 1834, p. 64.

(211) *Châteaux et Monumens des Pays-Bas*, II, Bruxelles, p. 133, cit. bij GOETGHEBUER, bundel *Coupure*.

(212) *Gazette van Gend*, 1829, cit. bij DE POTTER, Fr., *Gent*, VIII, p. 231-232.

(213) *Châteaux et Monumens*, *ibid.*

(214) Nu nog heet dit gedeelte van de vaartoever « de Lindekens », naar de bomen die intussen zware linden zijn geworden.

(215) CLABYS, Pt., *Notes et souvenirs*, III, p. 225.

(216) Wij danken hier zeer bijzonder E.P. Lenders S.J. om zijn bereidwillige en belangloze hulp bij het opzoeken der bronnen. Hij heeft ons handschrift willen doorlezen en nuttige wenken gegeven. Dit deed ook, op gebied van bredere Gentse geschiedenis, de Heer Stadsarchivaris H. Nowé, die wij eerbiedig daarvoor danken. Verder de heren Archivarissen en het personeel van het Stads- en van het Rijksarchief en van de Dienst voor Bruggen en Wegen te Gent voor hun nuttige aanwijzingen. Mej. M. De Baets tekende welwillend de kaart.